

KOHTI YHTEISÖLLISTÄ MESSUA

Jumalanpalveluksen kehittämistoimintaa Puumalan seurakunnassa
vuosina 2009–2010

Haltsonen, Päivi &
Keijonen, Hanne
Opinnäytetyö syksy 2010
Diakonia-ammattikorkeakoulu,
Pieksämäen yksikkö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK) + diakonin
virkakelpoisuus

SISÄLTÖ

1 YHTEISÖLLISYYDESTÄ VIRKISTYSTÄ MESSUUN	5
2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET	7
2.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja perusteet	7
2.2 Työelämäyhteistyön alku ja prosessin käynnistäminen.....	8
2.3 Jumalanpalveluselämän yhteisöllisyyden kehittämistoiminnan tavoitteet	9
2.4 Opinnäytetyön tavoitteet	10
3 MESSUN YHTEISÖLLISET PIIRTEET	11
3.1 Jumalanpalveluksen uudistumisen tarve	11
3.2 Yhteisöllisyys ja koinonia	14
3.3 Yhteinen pappeus ja seurakuntalaisen rooli messussa	15
4 KEHITTÄMISTOIMINTA YHTEISÖLLISYYDEN LISÄÄMISEKSI	18
4.1 Toiminnan suunnittelu ja markkinointi	18
4.2 Retki Tuomas-messuun	20
4.3 Mukana messussa -koulutuksen käytännön toteutus	21
4.4 Yhteisölliseen messuun valmistautuminen.....	25
4.5 Yhteisöllisen messun kulku	26
4.6 Kirkkokahvivilaisuus.....	31
5 KEHITTÄMISTOIMINNAN PALAUTETTA JA ARVIOINTIA	34
5.1 Ryhmän jäsenten palautetta yhteisöllisyydestä	34
5.2 Kyselyn avulla saatu palaute	35
5.3 Palautteen yhteenveto	39
5.4 Kehittämistoiminnan arviointia	41
5.5 Yhä yhteisöllisemmäksi – jatkokehittämideoita	45
6 POHDINTA	47
6.1 Opinnäytetyön tavoitteiden saavuttaminen	47
6.2 Opinnäytetyöprosessin arviointi	47
LÄHTEET	50
LIITE 1: Koinonia-hanke Puumalan seurakunnassa 2007–2009.....	53
LIITE 2: Koinonia-hankkeen Yhteisöllinen messu Juvan seurakunnassa	54
LIITE 3: Mukana messussa -koulutuksen esite	55
LIITE 4: Kyselylomake	56

TIIVISTELMÄ

Haltsonen, Päivi & Keijonen, Hanne. Kohti yhteisöllistä messua. Jumalanpalveluksen kehittämistoimintaa Puumalan seurakunnassa vuosina 2009-2010. Pieksämäki, syksy 2010, 57 s., 4 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä, Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK) + diakonin virkakelpoisuus.

Tämä opinnäytetyö liitettiin osaksi Puumalan seurakunnassa aloitettua jumalanpalveluselämän yhteisöllisyyden kehittämistä. Sen tavoitteena oli saada seurakuntalaiset mukaan jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kehittämistoiminnan käynnistäjänä oli seurakuntamatka Tuomas-messuun Helsinkiin, jonka jälkeen järjestettiin seurakuntalaisille suunnattu Mukana messussa jumalanpalvelusavustajien koulutus. Koulutussarjan aikana seurakuntalaisille annettiin liturgista opetusta ja valmiuksia jumalanpalvelusavustajana toimimiseen sekä toteutettiin yhteisöllinen messu.

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön lähtökohtana selvitettiin voisiko yhteisöllisyys olla nykyaikaisen jumalanpalveluksen virvoittajana. Opinnäytetyöprosessin aikana kartoitettiin jumalanpalveluksen yhteisöllisyyden merkitystä seurakuntalaisille. Tietoa hankittiin käytännön kehittämistoimintaa havainnoimalla, koulutukseen osallistuneilta ryhmätöiden kautta sekä yhteisölliseen messuun osallistuneilta pienellä kyselyllä.

Mukana messussa-koulutukseen helmi-maaliskuussa 2010 osallistui 12 seurakuntalaista, heitä kutsuttiin mukaan henkilökohtaisesti, puhelimitse sekä paikallislehdessä. Erityisesti haluttiin korostaa, että koulutus oli tarkoitettu kaikille kiinnostuneille, ei vain niille, jotka ovat aikaisemminkin toimineet seurakunnassa. Yhteisölliseen messuun 28.3.2010 osallistui 76 henkilöä, joista 57 vastasi kyselyyn. Kehittämistoiminnan palautteen mukaan tieto, messun eri osien tarkoituksesta, oli oleellista seurakuntalaisten yhteisöllisyyden kokemisen kannalta. Messun sisällön selviämisen kautta myös sen merkitys kävijälle lisääntyy. Toiseksi havaittiin, että henkilökohtaisen osallistumisen mahdollisuus messun suunnitteluun ja toteutukseen tekivät messun läheisemmäksi ja sai sen tuntumaan yhteisölliseltä.

Tärkeintä jumalanpalveluksen yhteisöllisyyden kehittämistoiminnassa on pitkäjänteisyys, sillä seurakuntalaisten aktivoituminen sekä työntekijöiden työkuultuurin muuttuminen tarvitsevat aikaa. Jatkossa voitaisiin seurakunnassa alkaa kehittää nyt vähemmälle huomiolle jääneitä jumalanpalveluksen yhteisöllisyyttä lisääviä elementtejä. Tässä produktiossa sytytettiin innostus jumalanpalveluselämän kehittämiseen, joka antaa hyvät lähtökohdat jatkaa kehittämistoimintaa kohti yhä yhteisöllisempää messua.

Asiasanat:

yhteisöllisyys, liturgia, messu, vapaaehtoinen, maallikko, opinnäytteet, havainnointi

ABSTRACT

Haltsonen, Päivi & Keijonen, Hanne. Towards the Community Mass. Developing the church service in years 2009-2010 in the Parish of Puumala. 57 p. 4 appendices. Language: Finnish. Pieksämäki, Autumn 2010.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Diaconal Social Work. Degree: Bachelor of Social Services, Deacon.

This study aimed to develop community in the church service. This development work has recently been started in the parish of Puumala. The aim of the development is to make parishioners take part in the planning and carrying out the church service. The first step in the development work was a parish trip to Helsinki to attend the "Thomas Mass". The next step was to arrange the education of church service assistants which parishioners could take part in. This education was called "Participating in the Mass". During the education parishioners were given liturgical instruction and readiness to be assistants in church services. A community Mass was also carried out during the education.

As the starting point of this functional study it was worked out if community could refresh the modern church service. During the process of the study it was charted out what meaning the community in the church service has to the parishioners. The knowledge was acquired by observing the development in practice, by groupworks made by the persons who took part in the education and by a small questionnaire to the people who attended the community Mass.

The education called "Participating in the Mass" was arranged in February and in March 2010 and there were twelve parishioners who took part in it. The participants to the education were invited personally, by phone and in the local newspaper. It was specially emphasized that the education was meant to everybody who was interested in it and not only to those who earlier had taken part in the parish life. The community Mass took place on 28th March in 2010. There were seventy-six persons who attended the Mass and fifty-seven of them answered the questionnaire. According to the feedback concerning the development the most remarkable discovery for the parishioners was the knowledge they got about the purpose of the different parts in the Mass. When the contents of the Mass become clearer also the meaning of it to those who attend it increases. Secondly it was observed that the possibility to personally take part in the planning and carrying out the Mass made the Mass closer and made it a community church service.

The most important issue in developing community in a church service is persistence since parishioners need time to become active and also the changing of the workers' working culture needs time. In future the parish could start developing elements which increase community in the church service. This time these elements were not so much paid attention to. In this production the eagerness to develop the church service life was aroused. This gives good starting points to go on developing a community Mass.

Keywords:

community, liturgy, mass, volunteer, layperson, study, observing

1 YHTEISÖLLISYYDESTÄ VIRKISTYSTÄ MESSUUN

Messun tulisi olla seurakunnan elämän keskus, sillä kristillinen seurakunta on jumalanpalvelusyhteisö. Luterilaisen uskomme mukaan ilon ja toivon perusta maailmalle on Kristuksen todellinen läsnäolo, reaali-presens sanassa ja sakramentissa, seurakunnan keskellä. Se on tosi aarre, jota ei ole millään muulla kuin Kristuksen kirkolla. Yhteinen usko liittää ihmiset Kristukseen ja toisiinsa. He kokoontuvat jumalanpalvelukseen, jossa osallisuus pyhään kolmiyhteiseen Jumalaan saa näkyvän ja yhteisöllisen muodon. (Meidän kirkko 2007, 3; Paarma i.a.)

Kirkon nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä perinteinen yhteisöllisyys on heikentynyt. Seurakuntakulttuuri on kehittynyt aaltomaisesti, ja nykyisestä palvelukulttuurista pyritään kehittämään kohti yhteisökulttuuria. Kirkon uusimmissa strategioissa korostetaan seurakuntalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden kehittämistä. Yhteisökulttuurissa toimintaa ohjaavat, yhteisön elämä, seurakuntalaisten tarpeet ja yhdessä tehdyt ratkaisut. Työntekijän tehtävänä on luoda edellytyksiä vuorovaikutukselle sekä tarjota asiantuntemuksensa seurakuntalaisten käyttöön. (Paarma i.a.; Voutilainen 1994, 41, 46–48.)

Mikkelin ja Kuopion hiippakuntien alueella toteutettiin diakonian yhteisöllisyyden kehittämishanke, eli Koinonia-hanke, vuosina 2007–2009. Hankkeen tarkoituksena oli kehittää yhteisöllisyyttä seurakunnissa. Puumalan seurakunta oli mukana hankkeessa, ja sen jatkoksi päätettiin alkaa kehittää jumalanpalveluselämän yhteisöllisyyttä erityisesti seurakuntalaisten näkökulmasta. Kehittämistoiminnan tavoitteena on saada vapaaehtoisia seurakuntalaisia sekä viranhaltijoita syttymään jumalanpalveluselämän kehittämiseen ja toteuttamiseen.

Liitimme opinnäytetyömme osaksi tätä kehittämistoimintaa ja olimme siinä kokonaisvaltaisesti mukana sen ideoinnista lähtien. Tässä opinnäytetyössämme kuvaamme monivaiheisen kehittämistoiminnan alkua, ensimmäisestä seurakuntalaisten kanssa järjestetystä retkestä ja jumalanpalvelusavustajien koulutuskerrasta yhteisölliseen messuun saakka. Lähdimme mukaan kehittämistoimintaan, koska halusimme ottaa selvää voisiko perinteinen yhteisöllisyys olla nykyaikaisen jumalanpalveluksen virvoittajana. Olimme

molemmat huolestuneita tyhjästä kirkon penkeistä sunnuntain jumalanpalveluksissa ja koimme, että nyt oli aika ruveta tekemään jotakin toisin. Mielestämme nykyajan peruseurakuntalainen on varsin etäällä seurakunnan ytimeä, vaikka jumalanpalveluksen ei tulisi eristäytyä arkielämästä. Messussa toteutettava liturgia ei avaudu useimmille, eivätkä seurakuntalaisten elämän aiheet kuulu riittävästi esimerkiksi oman paikallisseurakunnan esirukouksessa. Meitä molempia kiinnosti, miten yhteisöllisyyttä oli jo messun liturgiassa ja miten sitä saisi toteutettua yhä yhteisöllisemmin.

Opinnäytetyömme tärkeimpänä tavoitteena oli kannustaa seurakuntalaisia jumalanpalveluselämän kehittämiseen ja sen toteuttamiseen. Lisäksi halusimme koota seurakuntalaisten ajatuksia, kokemuksia ja kehittämisideoita jumalanpalveluksen yhteisöllisyydestä, jotta seurakunta yhdessä voisi idealle syttyneenä jatkaa jumalanpalveluksen kehittämistä yhä yhteisöllisemmäksi.

2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET

2.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja perusteet

Opinnäytetyömme on mielestämme ajankohtainen ja perusteltu, sillä yhteisöllisyys on todellinen haaste nykirkolle. Ajassamme elää paljon sellaista individualismia ja privatisoitumispyrkimyksiä, jotka eivät voi olla vaikuttamatta myös ihmisten uskonnolliseen ajatteluun ja käyttäytymiseen. Yhä useammalle ihmiselle uskonto näyttää olevan omien yksittäisten katsomusvalintojen kokoelma ilman sitoutumista johonkin uskonyhteisöön tai kirkkoon. Jumalanpalvelukseen ei tulla enää kokoontumaan yhteen, vaan yksilö tulee täyttämään omia tarpeitaan. Tällainen individualismi on tietenkin varsin vieras perinteiselle kristilliselle yhteisöllisyyden korostamiselle. Paluuta menneisyyteen ei ole, mutta täytyisi löytää nykypäivän tapoja osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen. Myös Meidän kirkko, osallisuuden yhteisö -strategiassa nähdään kirkon erityishaasteeksi yhdistää individualistinen uskonnollisuus kirkon olemukseen kuuluvaan yhteisöllisyyteen. (Häkkinen 2010, 219–221; Meidän kirkko 2007, 11–12; Tamminen 2006, 51.)

Jumalanpalveluksissa kävijöiden määrä on romahtanut (Häkkinen 2010, 183). Kirkossa on kehitetty monenlaisia erityismessuja, ja muutoinkin on yritystä tavoittaa ihmisiä uusilla tavoilla. Joidenkin mielestä nämä yritykset ovat epäonnistuneet ja kirkko on ruvennut jopa liikaa kosiskelemaan ihmisiä. Mielestämme olisi kuitenkin hyvä miettiä, voisiko nk. normaaleissa jumalanpalveluksissa käyttää erityismessuissa hyväksi havaittuja keinoja esimerkiksi synnintunnustusta, saarnaa, esirukousta ja musiikkia, yhteyden kokemisen välineinä nykyistä paremmin. Tutkimuksessaan Tamminen (2006, 51) jää pohtimaan, onko yhteyden puuttuminen syynä seurakuntaväen katoon jumalanpalveluksissa, koska joidenkin yhteydenkokemuksia enemmän käyttävien erityismessujen, kuten Tuomas-messun kävijämäärät ovat edelleen suuret.

Puumala sai uuden kirkkoherran kesällä 2009. Hänellä oli alusta saakka tunne siitä, että monilla maalaispitäjän ihmisillä, jotka toimivat jo aktiivisesti monissa tehtävissä, olisi varmasti lahjoja palvella seurakuntaa myös jumalanpalveluksissa. Seurakunnan pitäisi vain tarjota siihen mahdollisuus ja antaa tukea. Seurakunnassa yhteisöllisyyden kehit-

täminen oli alkanut Koinonia-hankkeen myötä vuosina 2007–2009, kun diakoniatyön puitteissa valmisteltiin työntekijöiden ja seurakuntalaisten yhteistyönä pääsiäisnäytelmä (liite 1). Yhteisöllisyyden lisääminen jumalanpalveluksissa olisi luonteva jatko sille. (Helena Castrén, henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2009.)

Kirkkoherran mielessä alkoi itää ajatus koulutuksesta jumalanpalvelusavustajille. Hän toivoisi vapaaehtoisia seurakuntalaisia mukaan suunnittelemaan ja toteuttamaan jumalanpalveluksia yhteistyössä työntekijöiden kanssa. Hänen työ- ja elämänsä historiaansa kuuluvat positiiviset kokemukset Tuomas-messuista, joissa hän oli toiminut teologisena asiantuntijana ja ollut mukana eri rooleissa yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Lisäksi hänellä on kokemusta vastaavasta jumalanpalveluselämän kehittämisestä yhdessä seurakuntalaisten kanssa Vantaankosken paikallisseurakunnassa Seutulan ja Kivistön piirissä 1990 -luvulla. (Helena Castrén, henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2009.)

Yksi syy kehittämistarpeelle oli myös se, että seurakunta tarvitsi jumalanpalvelusavustajia esimerkiksi ehtoollisavustajiksi (Helena Castrén, henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2009). Täytyy muistaa kuitenkin, että jumalanpalvelusavustaja ei vain auta pappeja, vaan palvelee seurakuntaa. Kirkon uusimmat strategiatkin nostavat esille kirkon jäsenten tarpeiden vahvemman huomioimisen ja toimintakulttuurin muuttamisen seurakuntalaisten osallisuutta vahvistavaan suuntaan (Meidän kirkko 2007).

2.2 Työelämäyhteistyön alku ja prosessin käynnistäminen

Alusta saakka halusimme tehdä työelämälähtöisen opinnäytetyön. Luontevasti yhteistyökumppaniksi tuli toisen opiskelijan kotiseurakunta Puumala. Suunnitellessamme opinnäytetyömme aihetta, ajatuksissamme oli tutkia diakonista jumalanpalvelusta, jossa olisi seurakuntalaisia osallistavia piirteitä. Aiheemme muuntui vähitellen lopulliseen muotoonsa, kun tutustuimme kirjallisuuteen ja keskustelimme aiheestamme seurakunnan kirkkoherran kanssa. Hän toi esille Koinonia-hankkeen ja idean seurakuntaan suunnitellusta kehittämistoiminnasta, jolla pyrittäisiin lisäämään jumalanpalveluselämän yhteisöllisyyttä. Tutustuimme tarkemmin Koinonia-hankkeeseen ja siitä löysimme idean opinnäytetyömme rajaukseen. Aikaisemmin hankkeen puitteissa Juvan seurakunnassa oli toteutettu yhteisöllinen messu (Liite 2) ja koulutussarja jumalanpalvelusavustajille

(Thitz 2009, 6). Yhteisöllisyys alkoi tuntua perustellummalta lähtökohdalta kuin diakoninen ja osallistava näkökulma, vaikkakin ne osittain ovat hyvin lähellä toisiaan.

Ensimmäisessä varsinaisessa yhteistyöpalaverissamme työelämäedustajan kanssa lokakuussa 2009 päätimme liittää opinnäytetyömme Puumalan seurakunnassa alkavaan jumalanpalveluksen yhteisöllisyyden kehittämistoimintaan. Keskustelimme jumalanpalvelusavustajien koulutuksen ja yhteisöllisen messun järjestämisestä osana opinnäytetyötämme, joten alkoi tuntua järkevältä muuttaa opinnäytetyömme tutkimuksen asemesta toiminnalliseksi. Työelämäedustajan mukaan opinnäytetyömme oli tarpeellinen sen vuoksi, ettei seurakunta olisi voinut ilman opiskelijoiden työpanosta toteuttaa koulutuksen käytännön järjestelyjä ja suunnittelua tällä aikataululla (Helena Castrén, henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2009).

Prosessissamme meillä opiskelijoilla oli erilaiset roolit, jotka tiedostimme heti työmme suunnitteluvaiheessa. Toinen oli kehittämistoimintaa aloittelevan seurakunnan työntekijä, hän teki havaintoja ja toimi yhteisön sisäisestä kontekstista käsin. Toinen opiskelija oli seurakuntayhteisön ulkopuolinen jäsen, joka samalla itse opiskeli messun liturgista kulkua ja sen tehtävissä toimimista. Hän havainnoi toimintaa seurakuntalaisen roolista katsottuna koko opinnäytetyöprosessin ajan.

2.3 Jumalanpalveluselämän yhteisöllisyyden kehittämistoiminnan tavoitteet

Puumalan seurakunnassa alkaneen kehittämistoiminnan yleistavoitteena oli saada seurakuntalaisia innostumaan jumalanpalveluksen kehittämisestä (I). Tarkoituksena oli vahvistaa pysyvästi vapaaehtoisaktiivisuutta sekä yhteisöllisyyttä jumalanpalveluselämässä järjestämällä vapaaehtoisten jumalanpalvelusavustajien koulutus (II). Tarkoituksena oli motivoida ja innostaa seurakuntalaisia osallistumaan koulutukseen Tuomas-messu retken avulla (III).

Neljän kokoontumiskerran pituisen koulutuksen aikana oli päätavoitteena suunnitella ja toteuttaa yhteisöllinen messu sekä kirkkokahvitilaisuus yhdessä ryhmän jäsenten kanssa (IV). Lisäksi koulutuksen tavoitteena oli vahvistaa yhteisöllisyyttä ryhmän jäsenten kesken (V) ja rohkaista heitä tuomaan esille omia näkökulmia jumalanpalveluksen ke-

hittämisestä (VI). Tavoitteena oli jakaa tietoa messun liturgiasta, sanasta, rukouksesta, ehtoollisesta, virsistä ja muusta messumusiikista (VII). Tavoitteena oli tarjota mahdollisuus harjoitella esirukousten valmistamista, tekstinlukua sekä ehtoollisavustusta ja rohkaista ryhmän jäseniä näihin palvelutehtäviin (VIII).

2.4 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyömme tavoitteena oli:

1. Kehittämistyön alkuun saattaminen
2. Liturgian sisällöllinen ja toiminnallinen ymmärtäminen
3. Yhteisöllisyyden ymmärtäminen messussa
4. Messuun liittyvä yhteistyö seurakunnan työntekijöiden ja vapaaehtoisten kanssa
5. Seurakuntalaisten messuun osallistava kannustaminen
6. Selvittää mikä yhteisöllisyyden merkitys messussa on seurakuntalaisille yleensä
7. Kartoittaa seurakuntalaisten yhteisöllisyyden kokemusta kehittämistoiminnan aikana järjestetyssä messussa
8. Kerätä palautetta ja aloitteita yhteisöllisyyden kehittämiseksi messussa tulevaisuudessa

Tarkoituksena oli kerätä tietoa koulutuksen aikana oman osallistuvan havainnoinnin avulla, koulutukseen osallistuneilta vapaaehtoisilta ryhmätöiden avulla sekä yhteisölliseen messuun osallistuneilta seurakuntalaisilta pienellä kyselyllä.

3 MESSUN YHTEISÖLLISET PIIRTEET

3.1 Jumalanpalveluksen uudistumisen tarve

Luterilaiseen perintöön kuuluu kirkkomme vahva halu jatkuvaan uudistukseen, *ecclesia semper reformanda*. Uudistuksen ohjenuorana tulee olla kirkkorukouksen sana "että todistus Herrasta olisi aito ja vakuuttava". Kirkon uudistus on aina paluuta aitoon, raamatulliseen ja apostoliseen uskoon. Klassisen kristinuskon tulkinnan ja ymmärryksen mukaan Kristus ei kuulu vain kirkon historiaan, vaan salatulla tavalla kuolleista herätetty Kristus on läsnä, reaali-presensissä, myös tämän päivän opetuslastensa kanssa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko katsoo olevansa alkuperäisen apostolisen Jeesuksen Kristuksen kirkon edustaja ja perinteen jatkaja. Kirkon historia on siten tiettyssä mielessä normatiivista historiaa. Ne ratkaisut, jotka alkukirkko ja apostolinen kirkko tekivät aikoinaan ja jotka meille ovat välittyneet kirkon pyhässä kirjassa Raamatussa ja vanhan kirkon traditiossa, erityisesti sen uskontunnustuksissa ja opinmäärittelyissä, sitovat ja ohjaavat nytkin kirkkoa sen etsiessä tietään tämän päivän ja huomisen maailmassa. (Paarma i.a.)

Kristinuskon ensimmäisenä tuhatena vuotena juutalaisena lahkona alkanut Jeesus-liike kehittyi, vakiintui ja organisoitui. Vaatimattomasta kansanliikkeestä alkanut Nasaretin Jeesuksen joukko levisi muutaman vuosikymmenen aikana koko silloiseen tunnettuun antiikin maailmaan. Kun sanoma Kristuksesta levisi koko asuttuun maailmaan, samalla Jeesuksen sanoma muuttui sanomaksi Jeesuksesta, joka on Jumalan lupaama ja lähettäjä messias. Sanomaa levitettiin kaikille, asuinpaikasta, kansallisuudesta, sukupuolesta riippumatta. Erityisesti apostoli Paavalin toiminta johti siihen, että alkukirkko ymmärsi olevansa kaikkia varten. Kirkkoon kuuluivat niin juutalaiset kuin ei-juutalaisetkin. Kas-teen ja uskon kautta tultiin ja tullaan Jumalan kansan jäseniksi ja pelastuksesta osallisiksi. (Paarma i.a.)

Jumalanpalveluksen historian kautta ymmärrämme jotakin siitä, miksi ja miten alkukirkossa toiminut maallikkoaktiivisuus on aikojen saatossa vaihtunut passiivisen kuuntelijan rooliin jumalanpalveluksessa. Alkukirkon liturgiaa leimasi varsin suuri vapaus, joka

teki improvisoinnin ja liturgian soveltamisen uusiin tilanteisiin mahdolliseksi. Gregory Dix kuvaa, että kirkon alkua ajoista 500-luvulle saakka liturgisen elämän normina oli tapa eikä laki. Alkukirkon yhteisöt olivat pieniä ja perheenomaisia ja jumalanpalveluksella oli hyvin yhteisöllinen luonne. Diakonit muun muassa veivät ehtoollisen messusta poissoille, koska pidettiin tärkeänä, että kaikki yhteisön jäsenet saivat tulla osallisiksi samasta ehtoollisesta. (Kotila 1994, 71.)

Keisari Konstantinuksen kääntymys vuonna 313 muutti olennaisesti kirkon tilannetta. Käänteeseen seurauksena kirkko, joka aikaisemmin oli korostanut sitä, mikä erotti sen maailmasta, sitoutui maailmaan. Tämän jälkeen kirkon jäsenmäärä lisääntyi nopeasti ja seurakunnan kokoontumisten luonne muuttui. Pienimuotoiset muodoiltaan epäviralliset kokoontumiset muuttuivat suurten kirkkosalien ulkoisesti loisteliaiksi seremonioiksi. Jumalanpalveluksissa liturgian pappiseskeisyys lisääntyi ja maallikkoaktiivisuus väheni. Kirkon jäsenmäärä kasvoi niin nopeasti, ettei kasteopetusjärjestelmä kyennyt opettamaan kaikkia. Seurauksena oli, etteivät seurakuntalaiset enää ymmärtäneet jumalanpalveluselämän merkitystä ja se jäi monille vieraaksi. Maallikoista tuli asteittain sivustakatsojia, jotka seurasivat ammattilaisten toimittamaa jumalanpalvelusta. (Kotila 1994, 82–84.)

Luterilaiset reformaattorit uudistivat messua teologiansa mukaisesti, mutta eivät pyrkineet hylkäämään vanhaa perinnettä, päinvastoin he korostivat messun merkitystä seurakunnan elämän keskuksena. Uskonpuhdistuksen jälkeen luterilainen liturgia muodostui staattiseksi, jumalanpalvelus ymmärrettiin lähinnä saarnapainotteisena opetustapahtumana. Massiivinen saarnatuoli, kaukana seurakunnasta oleva alttari ja kiinteät penkit vaikeuttivat seurakunnan aktiivista osallistumista, jota ei kyllä varsinaisesti odotettu. Myös urkujen ja kuoron sijoittaminen seurakunnan selän taakse vahvistivat seurakunnan roolia passiivisena kuuntelijana. (Kotila 1994, 136, 139.)

Liturginen uudistustyö alkoi Suomen kirkossa 1900-luvulla. Merkittävimpiä, erityisesti osallisuuteen mahdollistavia, messua koskevia päätöksiä olivat: vuonna 1981 hyväksytty periaate, jonka mukaan yhteinen esirukous voidaan valmistaa seurakunnissa; vuonna 1982 tehty päätös, että piispa voi myöntää kirkkoherran esityksestä maallikolle oikeuden avustaa ehtoollisen jakamisessa. Kirkon eri elinten suorittaman jumalanpalveluselämän uudistustyön rinnalla kirkossa on esiintynyt pyrkimyksiä luoda vaihtoehtoisia

päiväjumalanpalvelusta vapaamuotoisempia messuja. Tunnetuin ja vaikutukseltaan laajin tällainen jumalanpalvelus on Helsingissä 1988 alkunsa saanut Tuomas-messu, jonka kokemuksellisuus ja maallikkovastuun varaan rakentuva toteutus ovat antaneet runsaasti ideoita jumalanpalveluksesta 1990-luvun alussa käytyyn keskusteluun. (Kotila 1994, 131.)

Kirkossamme on eletty jo vuosikymmeniä jumalanpalveluksen kriisiä. Kriisi on vahvasti yhteydessä maallistumiseen eli sekularisaatioon. Maallistumisen kautta kristillinen usko menettää paikkaansa ja vaikutusvaltaansa maailmassa. Kirkon liturgisen elämän kannalta maallistuminen merkitsee painetta uudistumiseen. Kirkko joutuu kysymään millainen rakenne tai hahmo jumalanpalvelukselle tulisi antaa, että se parhaiten puhuttelisi ihmistä ja samalla olisi uskollinen jumalanpalveluksen muuttumattomalle sisällölle. On pystyttävä erottamaan se mikä on luovuttamaton ja se, mikä on kulttuurin vaikuttamaa ja siksi muuttuvaa. Oikea jumalanpalvelusuudistus nousee aina jumalanpalveluksen hengellisestä luonteesta ja tehdään rakkaudesta sitä kohtaan. Liturgian uudistamisen lähtökohtana on se, että Jumalan kansa voisi entistä varmemmin päästä osalliseksi armonrunsaudesta viettäessään liturgiaa. (Kotila 1994, 41–42, 45–46; Sariola 2001, 16, 19.)

Sana ”liturgia” merkitsee kansan yhteistä työtä. Käytännössä liturgia on kuitenkin vuosisatojen ajan merkinnyt usein yhden miehen toimintaa, jota muut ovat seuranneet. Liturgisen uudistusliikkeen tärkeimpiä periaatteita ovatkin seurakunnan aktiivinen osallistuminen ja liturgian ymmärtäminen. Kun etsitään tietä staattisesta jumalanpalveluksesta kohti dynaamista, koko Jumalan kansan yhteistä juhlaa, täytyy miettiä mitä sanotaan, mitä tehdään ja miten se tehdään. Jumalanpalveluksen liturgia nähdään yhteisöllisenä tapahtumana, jota johtaa yksi pappi, mutta koko seurakunta osallistuu muuhun toteuttamiseen. Seurakunnan osallistuminen merkitsee teologisesti sitä, että jokainen on osallisena liturgiassa ja sen lisäksi seurakunta voi olla myös käytännössä kantamassa vastuuta messun toteutuksessa. Modernissa messuihanteessa hierarkkisuuden rinnalle on noussut yhteisöllisyys sekä tehtävien jakaminen. (Kotila 1994, 139, 144, 146.)

3.2 Yhteisöllisyys ja koinonia

Thitz (2006, 16–17) esittelee tutkielmassaan useiden tutkijoiden yhteisöllisyyden määritelmiä. Saastamoisen (2003) mukaan yhteisöllisyyden käsite viittaa kolmeen elementtiin; maantieteelliseen alueeseen, ihmisiä yhdistäviin suhteisiin ja ihmisten väliseen vuorovaikutukseen. Kuusela (2003) näkee yhteisöllisyyden nimenomaan sosiaalisen identiteetin rakentumisen, ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja ryhmätoiminnan näkökulmasta sekä yhteisön merkityksen sosiaalisen identiteetin rakentumiselle. Delantyn (2003) näkemyksissä yhteisöllisyys sisältää samanaikaisesti sekä paikallisuuden ja osallisuuden ajatuksen että universaalin yhteisöllisyyden. Ihmisen kaipuu vuorovaikutukseen, tarve kuulua johonkin ja tulla kasvokkain, kohtaamisen kautta hyväksytyksi, kuvaa paikallisella tasolla yhteisöllisyyttä. Universaali yhteisöllisyys liittyy laajempaan yhteenkuuluvuuden kokemukseen, jossa yhteisö tarjoaa mahdollisuuden kollektiivisen identiteetin omaksumiseen. Ajatuksen universaalista yhteisöstä on katsottu liittyvän erityisesti kristilliseen perinteeseen, jossa rakennetaan maailmanlaajuisia hengellisiä yhteisöä. (Thitz 2006, 16–17.)

Koinonia-käsite pitää sisällään osallisuus-käsitteen. Koinonia tarkoittaa yhteyttä, osallisuutta ja jakamista. Sanaa käytetään yhtäläillä puhuttaessa yhteydestä Kristukseen, Jumalaan ja puhuttaessa ihmisten keskinäisestä yhteydestä. Olemme osallisia yhteisöstä, joka perustuu meitä itseämme suurempaan lahjaan ja merkitykseen. Tämä on Paavalin erityinen korostus, joka ilmenee tiivistetysti Johanneksen kirjeen alussa: ”*Minkä olemme nähneet ja kuulleet, sen myös teille julistamme, jotta teillä olisi yhteys (koinonia) meidän kanssamme, ja meillä on yhteys (koinonia) Isän ja Hänen Poikansa Jeesuksen Kristuksen kanssa* (1. Joh.1:3; Veikkola 2003, 15.)

Kirkko kutsuu ja liittää ihmisiä Jumalan armon osallisuuteen ja siihen perustuvaan keskinäiseen elämänyhteyteen ja jakamiseen. Missionaarinen ja diakoninen tehtävä ovat siinä sisäkkäin. Koinoniaan sisältyy vastavuoroisuus: ihminen tulee osalliseksi Jumalasta ja Jumala ihmisistä, samoin ihmiset tulevat osallisiksi toinen toisistaan. Tämän osallisuuden ilmauksena seurakunnan jumalanpalveluksen keskuksena on pöytä, jolle on katettu armonvälineet: sana ja sakramentit, Jumalan armon ateria. Kirkon palvelutyön lähtökohta on osallisuus Jumalan rakkaudesta, armosta, jonka osallisuuden sana ja sakra-

mentit välittävät. Osallisuus Kristuksesta on samalla osallisuutta toisistamme: yhteyttä ja jakamista, yhteisöllisyyttä, solidaarisuutta (Veikkola 2003, 15–16).

Kokemus yhteisöön kuulumisesta tukee yksilön sisäistä eheyttä ja antaa hänelle merkityksen. Kirkon tulee olla mukana vahvistamassa tätä kokemusta. Yhteisöt tarvitsevat tukea voidakseen säilyä ja kehittyä avoimina, ihmisen itsenäisyyttä ja vapautta kunnioitavina yhteisöinä. Seurakunnassa on joskus tarve jakautua pienempiin ryhmittymiin, jotka lisäävät alueellista arjen yhteisöllisyyttä. (Veikkola 2003, 43.)

Liu (Thitz 2006, 21) on tutkinut ihmisten yhteisöllistä kiinnittymistä paikallisiin yhteisöihin muun muassa miten ihmiset ovat kokeneet niissä kodikkuuden tunnetta tai paikoillaan olon astetta. Paikallisilla kirkoilla on todettu olevan tärkeä rooli sosiaalisen integraation lisäämisessä, koska sen jäsenyys tarjoaa mahdollisuuksia tutustumiseen ja ystävyysuhteiden luomiseen samanmielisten kanssa. Henkilökohtainen sitoutuminen yleensä laajenee pelkästä jäsenyydestä osallistumisen aktiivisempiin muotoihin, kuten erilaisiin ryhmiin ja vapaaehtoistoimintaan. (Thitz 2006, 21.)

3.3 Yhteinen pappuus ja seurakuntalaisen rooli messussa

Yhteinen pappuus tarkoittaa jokaisen seurakunnan jäsenen saamaa kutsua toimia ympäristössä Kristuksen asialla. Koko kirkkoa näet kutsutaan Raamatussa Jumalan kansaksi eikä vain jotakin sen osaa, esimerkiksi pappeja. Valitettavasti sana maallikko on saanut täysin väärän sävyn, kun sitä käytetään väheksyvässä merkityksessä, ei ammattilaisesta. Oikeasti maallikko merkitsee Jumalan kansan jäsentä sekä kaikkea siihen liittyvää kunniaa ja velvollisuutta. (Kurronen & Aspegren 2002, 24.)

Luterilaisissa tunnustuskirjoissa puhutaan uskovien yhteisestä pappudesta *kuninkaallisenä papistona*, siis jokaiselle kristitylle annetusta rukouksen, todistuksen ja palvelun uhritehtävistä se on jumalanpalveluksesta sanan laajimmassa merkityksessä (1. Piet. 2:9). Uusi testamentti käsittää sen velvoittavaksi, monimuotoiseksi ja rikkaaksi lahjaksi, jota jokapäiväisessä elämässä voidaan soveltaa monin tavoin. On myönnettävä, että tästä alkuperäisestä rikkaudesta on vuosisatojen saatossa jotakin mennyt hukkaan sen vuoksi, että yhä enemmän ryhdyttiin keskittämään kaikille kuuluvia asioita papistolle.

Kirkko on erityisesti juuri maallikoiden välityksellä läsnä maailmassa samalla, kun he tuovat kirkkoon tervettä todellisuudentajua ja ovat eri alojen asiantuntijoita. (Kurronen & Aspegrén 2002, 24–25.)

Tuomo Mannermaa muistuttaa (Häkkinen 2010, 235) kuitenkin, että aktiivisuus seurakunnassa ei saa muodostua pelastuskysymykseksi. Ei voida ajatella kristityn olevan kristitty vain silloin, kun hän toimii seurakunnanviranhaltijoille kuuluvissa töissä tai heidän oikeana kätenään. On paljon ihmisiä, jotka tekevät vapaaehtoistyötä, mutta tällaisesta aktiivisuudesta ei saa tehdä yleistä normia, jonka mukaan muidenkin on toimittava. Tästä esimerkkinä voidaan muistaa Jeesuksen vertaus työmiehistä, joiden päiväpalkka oli tehdystä tuntimäärästä riippumatta sama. Olohuoneen sohvalla työn ja elämän väsyttämänä lepäävä seurakuntalainen, joka huokaa huolensa Jumalalle, pelastuu yhtälailla yksin uskosta kuin alati seurakunnassa toimivakin. (Häkkinen 2010, 235.)

Messu on koko seurakunnan yhteinen juhla, jota se viettää pappinsa johtamana, jumalanpalveluksen johtajaa kutsutaan liturgiksi. Selkeä johtajuus ja seurakunnan aktiivinen osallistuminen eivät ole toistensa vastakohtia, vaan kuuluvat yhteen. Jumalanpalveluksen yhteisölliseen luonteeseen kuuluu, että liturgi ei tee kaikkea itse vaikka johtaakin messua. Seurakunta on Kristuksen ruumis, jonka jokaisella jäsenellä on erityinen, kokonaisuuden kannalta merkittävä, tehtävä. Seurakuntalaiset voivat palvella jumalanpalveluksissa ainakin: toivottamalla ihmisiä tervetulleeksi kirkon ovilla, jakamalla virsikirjoja, valmistelemalla ja lukemalla esirukousta, toimimalla tekstinlukijana, avustamalla suntiota eri tehtävissä; kolehdin keräämisessä, ehtoollispikarien pesussa, kirkon kaunistuksessa sekä avustamalla jumalanpalveluksen musiikissa monin eri tavoin. (Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 77–78; Valjus 1996, 41.)

Jumalanpalveluksesta käytetty nimitys, Jumalan kansan juhla, korostaa, että jumalanpalveluksenvietto on koko seurakunnan yhteinen asia. Seurakunnan palkatut viranhaltijat eivät valmista jumalanpalvelusta tuotteeksi, jonne yksityinen seurakuntalainen tulee omien tarpeittensa perusteella, vaan seurakunnan tulisi viettää juhlaa yhdessä ja yhteisvastuullisesti. Myöskään se, että joukko yksittäisiä seurakuntalaisia osallistuu messun suunnitteluun ja toimii palvelutehtävissä yhdessä työntekijöiden kanssa, ei yksin riitä. Vaan on pyrittävä sellaiseen toteutukseen, jossa jokainen voi osallistua ja olla mukana. Tulevina vuosina on ratkaisevaa, onko kirkossamme pappeja, kanttoreita ja muita työn-

tekijöitä, jotka yhdessä muiden seurakuntalaisten kanssa rakastavat jumalanpalvelusta ja tekevät rukoillen työtä sen hyväksi. Tärkein työ jumalanpalvelusuudistuksessa on, että messun sisältö alkaisi selvitä meille. Siitä seuraavaa jumalanpalveluksen uudistumista ei pidättelee mikään. (Meidän kirkko 2007, 39; Sariola 2001, 203–204.)

Seurakunta on jumalanpalveluksen subjekti erityisesti silloin, kun se voi yhteisönä osallistua aktiivisesti ja näkyvästi itse jumalanpalveluksen toimittamiseen. Tämä edellyttää pitkäjänteistä jumalanpalveluskasvatusta ja jumalanpalveluksissa on oltava riittävästi osallistavia elementtejä. Seurakuntalaiset voivat osallistua jumalanpalvelukseen muun muassa lausumalla, laulamalla, veisaamalla, elein, kuulemalla evankeliumia, rukoilemalla, ottamalla vastaan ehtoollisen tai lepäämällä Jumalan läsnäolossa ja hiljaisuudessa. Osallistumisesta tulee luontevaa, kun jumalanpalveluksessa käydään säännöllisesti ja jumalanpalveluksen sisältö ja merkitys avautuvat messussa kävijälle. Nykyisin tarvitaan kuitenkin myös tietoista jumalanpalvelukseen perehdyttämistä, sillä kristillinen tietous ja historian taju ovat ohentuneet. (Kanerva & Lindfors 2008, 6; Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 72.)

4 KEHITTÄMISTOIMINTA MESSUN YHTEISÖLLISYYDEN LISÄÄMISEKSI

4.1 Toiminnan suunnittelu ja markkinointi

Palaverissa työelämäedustajan kanssa joulukuussa 2009 alettiin suunnitella tarkemmin jumalanpalvelusavustajien koulutusta. Tuolloin keskustelussa tuli esiin mahdollisuus tehdä seurakuntaretki Tuomas-messuun Helsinkiin helmikuussa 2010 ja kytkeä retki osaksi opinnäytetyötämme sekä kehittämistoimintaa. Päätimme ottaa retken järjestelyvastuun ja retken mukaan ohjelmaan. Mielestämme Tuomas-messuretki sopi hyvin toiminnan käynnistäjäksi yhteisöllisten elementtiensä vuoksi.

Tuomas-messuretken siivittämänä alkavan koulutuksen nimeksi ideoitin Mukana messussa -koulutus. Käytiin läpi visioita koulutuksen kulusta ja kehittämistoiminnan käynnistämisestä. Keskusteltiin muun muassa nimityksestä maallikko, joka on saattanut saada negatiivisen sävy. Tämän vuoksi päätettiin välttää termin käyttöä ja korvata se nimityksillä seurakunnan vapaaehtoinen ja myöhemmin koulutukseen osallistunut tai ryhmän jäsen. Päätettiin ottaa koulutuksen pedagogiseksi perustaksi sosiokonstruktivistisen oppimiskäsitys, joka korostaa oppijan omaa aktiivisuutta oppimisprosessissa. Sen mukaan uutta tietoa rakennetaan aikaisempien havaintojen ja kokemusten pohjalta. Tietoa ei siis voi sellaisenaan siirtää kenellekään, vaan yksilö ja häntä ympäröivä sosiaalinen yhteisö rakentavat tiedon yhdessä, nk. *yhteisöllisen oppimisen* mukaisesti. (Keränen i.a.) Lisäksi Juvan seurakunnassa toteutetussa vastaavassa koulutuksessa oli tullut esille, että ryhmän jäsenten kaipasivat keskustelua saadun opetuksen ohessa (Maarit-Hannele Himanen, henkilökohtainen tiedonanto 19.1.2010).

Mukana messussa -koulutusta päätettiin järjestää neljänä iltana helmi-maaliskuussa 2010. Suunniteltiin, että koulutuksen aikana valmistellaan ja sen lopuksi toteutetaan palmusunnuntaina 28.3.2010 yhteisöllinen messu, jossa uudet jumalanpalvelusavustajat siunataan tehtäväänsä. Yhteisöllisen messun jälkeen järjestetään kirkkokahvitilaisuus, jossa messuun osallistuneet voivat vastata pieneen kyselyymme (liite 4) jumalanpalveluksen yhteisöllisyydestä.

Jokaisella koulutuskerralla osallistujat toivotetaan tervetulleeksi kätelemällä, ja he saavat nimikyltin rintaansa, jotta voimme puhutella toisiamme nimeltä. Kokoontumistilan viihtyvyyteen satsataan, jotta paikalle tulevat kokisivat itsensä odotetuiksi ja tervetulleiksi. Aluksi on tarjolla kauniisti katettu iltapala kello 17.30–18.00. Varsinainen koulutus alkaa kello 18.00 ja kestää puolitoista tuntia. Jokainen koulutuskerta päättyy pieneen iltahartauteen. Iltojen teemoiksi päätimme: hyvän juhlan ainekset, sana ja rukous, pyhä ehtoollinen sekä liturgia ja messumusiikki. Koulutuspaikoiksi mietimme kotoisuuden ja viihtyvyyden vuoksi seurakuntakotia ensimmäisellä sekä neljännellä kerralla, mutta käytännöllisistä syistä toisen ja kolmannen koulutuskerran oli perusteltua olla kirkossa.

Palaverissa sovimme myös työnjakoon liittyvistä asioista. Päävastuun koulutuksen alustuksista otti kirkkoherra, ja hän pyysi joillekin kerroille mukaan seurakunnan diakonia ja kanttoria. Meidän tehtäviksemme jäivät koulutuksen käytännönjärjestelyt kuten tarjoilun hoitaminen ja tilan valmistelu koulutusta varten. Lisäksi koulutuksen alkaessa esittelimme opinnäytetyömme ja koulutussarjan aikana keräsimme työtämme varten materiaalia yhteisöllisyydestä havaintopäiväkirjan pitämisen sekä ryhmätöiden ja kyseilyn avulla. Aikaisemmin olimme jo luvanneet tehdä valmistelut Tuomas-messuretkeä varten ja toimia matkanjohtajina. Vastasimme myös niin retken kuin koulutussarjan markkinoinnista.

Yksi tärkeimmistä tehtävistämme oli miettiä, kuinka saisimme seurakuntalaisia kiinnostumaan koulutuksesta ja osallistumaan siihen. Päätimme tiedottaa koulutuksesta usealla tavalla. Toivoimme mukaan mahdollisimman erilaisia seurakuntalaisia. Ensimmäisenä laadimme koulutuksesta tiedotteen, jota jaettiin seurakunnan tilaisuuksissa ja ryhmissä (liite 3). Saimme markkinointiin vinkkejä Juvan seurakunnasta. Sielläkin ihmisten mukaan saamisen eteen oli nähty vaivaa ja todettiin, että henkilökohtainen kutsu toimi parhaiten (Maarit-Hannele Himanen, henkilökohtainen tiedonanto 19.1.2010).

Puumalassa halusimme myös panostaa seurakuntalaisten henkilökohtaiseen kutsumiseen ja sitouttamiseen Mukana messussa -koulutukseen seurakunnan eri työalueilta ja kohderyhmistä. Tähän kiinnitimme erityistä huomiota, sillä henkilökohtainen kutsu kohdatessa kasvotusten tai jumalanpalveluksessa on yleistä ilmoittelua ”tuottavampi” (Kanerva & Lindfors 2008, 9; Meidän kirkko 2007, 42). Seurakuntalaisten rohkaiseminen koulutukseen henkilökohtaisesti oli tärkeää, sillä tavoin uskoimme saavamme par-

haiten ihmisiä mukaan. Halusimme korostaa, että Mukana messussa -koulutus oli tarkoitettu kaikille seurakuntalaisille, eikä vain niille, jotka olivat jo aikaisemmin toimineet seurakunnassa. Lisäksi kutsuimme puhelimitse koulutukseen niitä seurakuntalaisia, jotka olivat aikaisemmin olleet ehtoollisavustajina jumalanpalveluksessa.

Lähellä ajankohtaa paikallislehden kirkollisiin ilmoituksiin laitettiin tietoa koulutuksesta. Emme halunneet koulutukseen ennakoilmoittautumista, sillä sekin voi nostaa osallistumisen kynnyksiä, vaan koulutukseen ilmoittautuminen tapahtuu ensimmäisellä kokoontumiskerralla. Näin ollen emme voineet varmasti tietää osallistujien määrää ennalta tai edes sitä, toteutuuko koulutus. Seurakunnan kentältä oli kuitenkin kuulunut innostuneita ääniä, joten luotimme, että osallistujia koulutukseen tulisi.

4.2 Retki Tuomas-messuun

Järjestimme ja toteutimme 7.2.2010 retken Tuomas-messuun Helsinkiin, jossa Puumalan seurakunnan kirkkoherra toimi sinä sunnuntaina liturgina. Retki oli avoin kaikille, eikä sille mukaan lähteminen sitonut ketään automaattisesti Mukana messussa -koulutukseen tai yhteisöllisen messun toteuttamiseen.

Tuomas-messussa vapaaehtoisten näkyvä rooli messun toteuttamisessa auttaa myös penkissä istuvia kokemaan itsensä osaksi jumalanpalveluksen toimittavaa seurakuntaa. Tuomas-messun keskeisiä tuntomerkkejä ovat messua eteenpäin kuljettava yhteislauluonteinen musiikki, osanottajien yhteyden kokeminen sekä ehtoollinen, joka on mainittu messun parhaaksi puoleksi. Yhteyden kokeminen on osalle tuttavallisuutta ja kokemusta huomatuksi tulemisesta, toisille kokemus yhteydestä Jumalan kansaan rukouksessa. (Kauppinen 1992, 119.)

Tuomas-messuretkellä mukana ollut seurakuntalainen (Luukkonen 2010) kirjoitti matkakokemuksistaan Yhteys-lehdessä. Hänen kuvauksensa messun yhteisöllisestä ilmapiiristä oli mielestämme niin onnistunut, että päädyimme käyttämään hänen artikkeliaan kuvaamaan retkeämme. Luukkosen mukaan syy retkelle lähtemiseen oli vapaaehtoistyöhön tutustuminen ja se, että mietittäisiin voisiko messuyhteisön arvoja soveltaa oman seurakunnan toimintaan. Perillä ystävällisen vastaanoton jälkeen kuultiin Tuomas-

yhteisön toiminnasta ja päästiin seuraamaan messuun osallistuvien yli 30 vapaaehtoisen valmistautumista eri tehtäviin. Messun juontaja kävi läpi kaikkien palvelutehtävät rukous- ja ehtoollisavustajat, esirukouksen- ja tekstien lukijat, kolehdinkerääjät, kynttilän- ja ristinkantajat sekä rukousalttarien hoitajat. Kaikkien järjestäytyminen kävi täsmällisesti ja lopuksi hiljennettiin rukoukseen. (Luukkonen 2010, 18.)

Messun liturgiaa siivitti 45 henkisen puhallinorkesterin musiikki, joka soi myös rukousosiossa. Rukousavustajien kanssa sai käydä kahden kesken juttelemassa ja halutessaan sai öljyllä voitelun. Kirkossa oli myös mahdollisuus kiertää rukousalttareilla. Vapaaehtoiset lukivat esirukouspyyntöjä, jotka lopuksi kaikki kerättiin, jotta niitä voitiin vielä myöhemmin lukea rukouspiireissä. Pois lähtiessä ovilla käteltiin ja sitten mentiin teejatkoon. ”Mieleen jäi erityisesti vapaaehtoisten iloisuus, läsnäolo, maallikkojen ja teologien yhteistyö, kaikkien kasvoilta loistava onnellisuus ja se, että kaikki palvelijat olivat tulleet palvelemaan omista erilaisista lähtökohdistaan”, kirjoittaa Luukkonen. (Luukkonen 2010, 18–19.)

4.3 Mukana messussa -koulutuksen käytännön toteutus

Koulutussarja alkoi 16.2.2010 Puumalan seurakuntakodilla aiheella, Hyvän juhlan aiheet. Kurssilaisia saapui koulutukseen 12 henkilöä, neljä miestä ja kahdeksan naista. Yhdeksän heistä oli osallistunut Tuomas-messuretkelle. Määränä 12 henkilöä on sopivin koko tämän tyyppiselle pienryhmälle, silloin ryhmän vuorovaikutus toimii kaikkien ryhmän jäsenten kesken (Kanerva & Lindfors 2008, 9).

Aluksi esittäydettiin lyhyesti. Kirkkoherra kertoi, että vaikka hän on tuttu Tuomas-messun kanssa, sellaista ei ole tarkoitus tehdä Puumalaan. Nykyinen jumalanpalvelus ei ole huono, mutta sitä voisi rikastuttaa joillakin sopivilla elementeillä. Koulutuksen aikana voitaisiin ideoida jotakin oman näköistä messua.

Aiheeseen virittäydettiin kuvatyöskentelyn avulla. Jokaisen tuli miettiä elämänsä paras juhla ja valita siitä muistuttava kuva. Sitten vuorotellen kerrottiin miksi oli valittu kyseinen kuva. Moni kertoi parhaana juhlaan jostakin kirkollisesta juhlasta, kuten ristiäiset, häät ja kodin siunaaminen. Työskentelyä jatkettiin siten, että jokainen mietti mi-

tä sanoja kuviin voisi liittyä. Sitten mietittiin miten nämä sanat yhdistyvät Jumalan Kansan Juhlaan ja sanaan *yhteys*. Teimme huomion, että useimmat sanat liittyivät yhteysanaan, joka kuvaa yhteyttä Jumalaan, toisiimme ja itseemme. Jokainen tarvitsee yhteyttä toisiin ihmisiin, mutta ihmisellä on myös tarve erillisyyteen (Kanerva & Lindfors 2008, 79).

Seuraavaksi puhuttiin kutsun merkityksestä, on tärkeää miettiä mihin ja miten kutsutaan. Jumalanpalvelukseen kutsutaan kaikkia joka viikko kirkollisissa ilmoituksissa, kirkonkellojen soittokin kutsuu messuun. Lisäksi joskus seurakunnasta kutsutaan tiettyä joukkoa kirkkoon, vaikkapa kouluun lähteviä siunattaviksi. Joskus naapuri voi tarjota kyytiä ja sillä tavalla kutsua tuttavaa kirkkoon. Jumalanpalvelukseen valmistautuminen alkaa tietoisuutena tulevan pyhän messusta ja jumalanpalvelus koskettaa ihmisen mieltä jo ennen itse jumalanpalveluksen alkua (Kanerva & Lindfors 2008, 72). Tilaisuuksia järjestettäessä tulee pitää mielessä, keitä odotetaan tuleviksi ja miten heidät huomioidaan. Pohdittiin miltä tuntuu, kun kirkkoon tullessa on joku ovella vastassa ja toivottaa tervetulleeksi. Koko joukko koki sen myönteisenä tunteena siitä, että juuri minua on odotettu.

Yhteysteemaan palattiin, kun pohdittiin kirkkokahveja, joiden aikana ihmisillä on mahdollista tavata toisiaan ja palata vielä jumalanpalveluksen tunnelmiin. Kirkkokahvit eivät saisi olla välttämätön paha, vaan todellisen kohtaamisen paikka (Tamminen 2006, 51). Muisteltiin Tuomas-messun teejatkojen käytäntöä ns. ystävän-pöytää. Pöydässä oli ainakin yksi messuavustaja juttuseurana esimerkiksi yksin kirkkoon tulleille. Todettiin, ettei maaseutupaikkakunnalla ole tarvetta erityiselle ystävän-pöydälle, koska yksinäiset eivät uppoa ihmismassoihin kuten suuremmilla paikkakunnilla. Keskusteltiin rauhantervehdyksestä jumalanpalveluksessa, sen koettiin luovan yhteyttä ja lämpöä. Ryhmässä nostettiin esteeksi seurakuntayhteydelle pelon siitä, mitä muut minusta ajattelevat. Ihmiset saattavat mielessään pohtia, olenko kelvollinen ”pyhien” seuraan, kun käyn keppijumpalla, enkä ole niin hengellinen kuin tuo toinen.

Ryhmässä keskusteltiin rukouksesta, sitä pidettiin tärkeänä. Ehdotettiin rukousta tyhjien kirkonpenkkien täyttymisen ja siten yhteyden lisääntymisen puolesta. Keskusteltiin nyt alkaneesta koulutuksesta ja kehittämistoiminnasta eräänlaisina rukousvastauksina yhteyden lisääntymiseksi. Mietittiin, että vaikka olisi mukava nähdä kirkon penkit aina

täynnä, ei silti pidä syyllistää siitä, jos joku ei halua tai voi tulla kirkkoon. Monelle seurakuntalaiselle riittää tietoisuus, että kirkko on olemassa ja heidän sitoutumisensa kirkkoon on yhtä merkittävää kuin niiden, jotka osallistuvat aktiivisesti seurakunnan toimintaan (Meidän kirkko 2007, 42).

Muina teemoina illassa käsiteltiin aistien merkitystä kirkkotilassa ja evankeliumia kerrottaessa. Todettiin, että suomalainen on liikaa ”päissään” eli ajattelee ja prosessoi liikaa päällään ja jättää aistit sekä tunteet helpommin toisarvoisiksi. Olisi hyvä oppia olemaan läsnä koko olemuksella. Illan päätteeksi koulutukseen osallistuneet pohtivat kolmessa ryhmässä jumalanpalveluksen yhteisöllisyyttä pienen alkukartoituksen avulla.

Toisen kerran aiheena oli Sana ja rukous, kokoontuminen järjestettiin 23.2.2010 kirkossa, jotta tekstinlukua voitiin harjoitella lukupulpetista. Illan koulutusosuudessa saatiin kuulla jumalanpalveluksen historiaa aivan alkuseurakunnan ajoilta lähtien. Lyhyesti käytiin läpi messun pääelementit, sana ja ehtoollinen sekä saatiin tietoa tekstinlukua varten. Jumalanpalvelusavustajan lukema teksti on evankeliumikirjasta joko 1. luku-kappale, joka on vanhasta testamentista tai epistola eli uudesta testamentista. Evankeliumit lukee aina joko pappi tai diakoni. Keskusteltiin vielä ristinmerkin tekemisestä ja opeteltiin sen tekemistä sanattomana rukouksena. Sitten jakaannuttiin viime kerran kolmeen ryhmään ja kierrettiin niissä tehtäväpisteiltä toiselle.

Yhdessä tehtäväpisteessä harjoiteltiin tekstinlukua käytännössä. Ryhmässä keskusteltiin myös epäonnistumisen pelosta tai siitä, ettei hyväksy omaa ääntään lukijana. Rohkai-
ttiin toinen toisiamme muistuttamalla, että ihmiset ovat keskeneräisiä ja epäonnistumi-
nen on sallittua. Toisessa pisteessä ideoitiin rukousalttareita, kirkon koristelua sekä syn-
nintunnustusta yhteisölliseen messuun. Kolmannessa ryhmässä työstettiin esirukouksia,
monien erilaisten kirkkokäsikirjan esirukousaiheiden pohjalta.

Pyhä ehtoollinen – kolmas kokoontumiskerta järjestettiin 16.3.2010 edelliskerran tapaan kirkossa. Ryhmän jäsenten lisäksi tähän osuuteen kutsuttiin kaksi seurakuntalaista, jotka olivat toimineet ehtoollisavustajina edellisen kirkkoherran aikana sekä seurakunnan diakoni. Illan aluksi oli koulutusosuus ehtoollisesta. Kävimme keskustelua siitä, kuka on kelvollinen jakamaan ehtoollista. Kirkkojärjestyksen mukaan kirkkoherra voi myöntää evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidulle, kristillisestä vakaumuksesta tunnetulle

jäsenelle oikeuden avustaa ehtoollisen jakamisessa (Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 78). Asiaa kysyttäessä viisi henkilöä ilmoitti, että heitä voi tarvittaessa pyytää ehtoollisavustajiksi, jonka jälkeen he harjoittelivat ehtoollisen jakamista.

Seuraavaksi kävimme läpi, missä tehtävissä itse kukin haluaa palvella yhteisöllisessä messussa. Moni ryhmän jäsen oli useammassa kuin yhdessä tehtävässä. Ryhmän jäsenistä löytyivät innokkaat avustajat suntion avuksi virsien tauluun merkitsemiseen, kirkon koristamiseen, kolehdin keräämiseen sekä ehtoollispikarien pesuun. He lupautuivat toivottamaan kirkkoväen tervetulleeksi ja jakamaan virsikirjoja ovilla. Alku- ja loppujuonnon sekä molempien lukukappaleiden ja esirukouksen lukijoiksi löytyi vapaaehtoiset. Myös synnintunnustusosioon yhdessä kirkkoherran kanssa lupautui kaksi ryhmän jäsentä. Ryhmän jäsenet olisivat luonnollisesti mukana ristikulkuessa, jossa yksi kantaisi ristiä, yksi evankeliumikirjaa, kaksi kynttilöitä ja loput huiskuttaisivat palmun- ja pajunoksia. Diakoni ja meidät opiskelijat kutsuttiin ehtoollisavustajiksi. Liturgina toimi kirkkoherra.

Kirkkokahvitilaisuuden osalta seurakuntakodin salin valmisteluun, tarjoilun suunnitteluun ja valmistukseen sekä esille laittoon ja pöytien kattamiseen, lupautui lisäksemme kuusi ryhmän jäsentä. Yhden vapaaehtoisen pyysimme mukaan ryhmän ulkopuolelta, koska käytännössä ryhmän jäsenistä, jotka olivat jumalanpalveluksessa siunattavina, kukaan ei olisi ehtinyt keittää kahvia ja laittaa tarjottavia esille. Lisäksi yhtä vapaaehtoista pyydettiin ottamaan valokuvia niin kirkossa kuin kirkkokahveillakin. Kuvat otettiin toiminnallista opinnäytetyötämme varten ja seurakuntalaisille asia avoimesti kerrottiin. Kirkkokahvien juontajina toimivat opiskelijat. Koulutuskerran päätteeksi harjoitimme vielä ristikulkuetta ja kuinka kurssilaisten siunaaminen jumalanpalvelusavustajiksi etenee.

Viimeisellä kokoontumiskerralla seurakuntakodilla 23.3.2010 aiheena oli: Liturgia ja messumusiikki, koulutusosuudesta vastasi seurakunnan kanttori. Aluksi käytiin läpi tulevan sunnuntain yhteisöllisen messun kulku. Samalla valittiin liturgiaan sopivat virret. Kanttori valotti liturgian taustoja ja puhui palmusunnuntain tekstien ja musiikin yhteydestä. Hän kertoi myös, että messuun tulee laulamaan paikallinen lauluryhmä: Laulusiskot.

Pienen tauon jälkeen työstettiin vielä esirukouksia seuraavan päivän messupalaveria varten. Käytiin läpi myös kirkkokahvitalaisuuteen liittyviä käytännön asioita ja jaettiin tehtäviä. Illan päätteeksi pidimme lyhyen alustuksen yhteisöllisyydestä. Keräsimme ryhmän jäseniltä ajatuksia yhteisöllisyydestä kysymyssarjalla, jonka alkuosa toteutettiin ensimmäisellä koulutuskerralla ja tällä viimeisellä kerralla se tehtiin loppuun.

4.4 Yhteisölliseen messuun valmistautuminen

Koulutuksen aikana huomattiin, että messun suunnittelua ja valmistelua varten tarvittiin vielä yhteistä lisääntynyttä varsinaisen koulutusjakson päätyttyä. Niinpä ryhmän jäsenet kutsuttiin seurakuntakodille joka keskiviikko pidettävään messupalaveriin, jossa suunnitellaan aina tulevan pyhän jumalanpalvelusta. Palaverissa käytiin messun liturgia kerran läpi, jotta messun eteneminen olisi kaikille mahdollisimman selvää. Varsinaisen palaverin jälkeen jatkettiin saarnan valmistelua pienemmässä ryhmässä. Saarnatekstiä pohdittiin yhdessä ja sovittiin, että tulevassa saarnassa käytettäisiin dialogia. Liturgi ehdotti, että hän tulisi kysymään saarnaa valmistelleilta, mitä ajatuksia päivän teksti herätti? Kolme ryhmän jäsentä suostui haastateltaviksi saarnan aikana. Diakonin johdolla työstettiin esirukous valmiiksi, toisella koulutuskerralla valmistettujen rukousten pohjalta. Alku- ja loppujuontojen tekstit käytiin läpi ja ne muokattiin valmiiksi sähköpostin välityksellä.

Kirkkokahvitalaisuuteen mietittiin pieniä yhteisöllisyyttä lisääviä elementtejä ja tehtiin juonnot. Ryhmässä pohdittiin, ettei kaikkien kurssilaisten kannata mennä samaan pöytään ja sovittiinkin, että jakaannutaan pöytiin tasaisesti salin eri puolille. Samalla päätettiin, että yhteisöllisyyden nimissä, kaikille kirkkokahville tuleville jaetaan istumapaikat sattumanvaraisesti.

Sunnuntaiaamuna 28.3.2010 tultiin paikalle kello 8.00, jotta ehdittiin rauhassa tehdä tarvittavat valmistelut messua ja kirkkokahvitalaisuutta varten. Valmistelutehtäviensä mukaisesti ryhmäläisistä osa meni kirkkoon ja osa seurakuntakodille. Seurakuntakodin salissa pöytiin laitettiin numeroita istumajärjestyksestä varten ja mietittiin viimeisiä järjestyksiä kirkkokahveille. Eräs ryhmäläinen järjesti kaikille vapaaehtoisille ja työntekijöille mahdollisuuden pieneen aamupalaan henkilökunnan kahvihuoneessa kello 9.00.

Kirkon koristukseksi oli päätetty laittaa muutamaan kohtaan palmusunnuntain teemaan sopivia erikorkuisia koreja, joissa oli pajunoksia. Pajukoreja oli ollut valmistamassa seurakunnan lastenohjaajat ja kaksi ryhmän jäsentä. Kirkkoon rakennettiin myös rukousalttari, pöydälle asetettiin Kristuksen kuva ja pieni pajukori. Kaksi ryhmän miehistä laittoi suntion apuna numeroita virsitauluun. Kaikki messun kulkuun liittyvä käytiin juontajan puheenvuorosta alkaen vielä kerran läpi kirkossa. Liturgi ja ehtoollisavustajat pukeutuivat albaan, jonka jälkeen kokoonnuttiin sakastiin, jossa hiljennettiin sakaristorukoukseen:

*Jumala, kellot kutsuvat meitä yhteiseen jumalanpalvelukseen.
Siunaa seurakuntaasi, joka iloineen ja huolineen saapuu eteesi.
Kiitos, että olemme saaneet valmistaa tätä jumalanpalvelusta.
Kiitos, että olet kutsunut meidät työtovereiksesi.
Pyydämme siunaustasi jumalanpalvelukseemme ja palvelutehtäviimme.
Avaa huulemme ylistämään sinua sanoin ja sävelin
ja tyynnytä Hengelläsi levottomat mielemme, puhdistaa meidät käyttöösi.
Tee jumalanpalveluksestamme juhla sinun kunniaksesi.
Tätä pyydämme Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen nimessä. Aamen.*

Kolme ryhmän jäsentä oli valmiina varttia vaille kymmenen ovilla toivottamassa kaikki kirkkovieraat lämpimästi tervetulleeksi, ojentamalla samalla heille virsikirjan ja messun ohjelman. Me muut asettauduimme morsiushuoneessa valmiiksi ristikulkuetta varten ja jäimme odottamaan messun alkua. Saimme tervehtiä vielä kirkkoon kiirehtiviä messuvieraita.

4.5 Yhteisöllisen messun kulku

Seuraavaksi kuvataan yhteisöllisen messun etenemistä sekä kerrotaan messun osista yleisesti lähdemateriaalia apuna käyttäen. Näin pyritään avaamaan, mitä tapahtui ja samalla miksi niin tapahtui.

Messu on jaettu neljään osaan, jotka ovat johdanto-, sana-, ehtoollis- sekä päätösosa. Johdanto-osa alkaa alkuvirrellä, jonka jälkeen liturgin ensimmäiset ääneen lausutut sanat kertovat, kuka on tilaisuuden koolle kutsujana eli Isä ja Poika ja Pyhä Henki. Näillä sanoilla liturgi siunaa seurakunnan ja aamen-sanalla seurakunta ”allekirjoittaa” siunauksen. Tätä seuraa vuoro-tervehdys ja yhteinen rippi. Yhteisessä ripissä synnintunnustuk-

sen kautta seurakunta saa kokea ”läpinäkyväksi” tulemista Jumalan edessä. Jumala antaa meille syntimme anteeksi, eikä mitään ole Jumalan ja meidän välisen yhteyden ja vuorovaikutuksen esteenä. Sitten on päivän psalmi, jonka jälkeen rukoillaan Herra armahda. Näin voimme itsemme lisäksi kantaa maailman kärsivät, sorretut ja köyhät Jumalan eteen. Herra armahda muistuttaa, että arjessakin voimme Jumalan armahdusta, läsnäoloa ja siunausta elämäämme. Seuraavaksi on kunnia ja kiitosvirsi. Johdanto-osan päättää päivän rukous. (Kanerva & Lindfors 2008, 18–19, 21–22; Komulainen 2004, 41.)

KUVA 1. Yhteisöllisen messun ristikulkue saapuu alttarille.

Yhteisöllinen messu alkoi erään ryhmän jäsenen alkujuonnolla, joka antoi tietoa messusta ja siitä, ketkä siinä palvelivat. Juonnon keskeisenä ajatuksena oli, että jokainen on kutsuttu palvelemaan, omalta paikaltaan, Herraa iloiten. Kaikki eivät koe kutsumukseen olla avustajina tai valmistamassa messua; merkittävää osallisuutta on sekin, että löytää paikkansa kirkon penkissä. Alkuvirren, Tiellä ken vaeltaa, aikana ristikulkue saapui kirkkoon. Siinä kulkivat uudet jumalanpalvelusavustajat sekä seurakunnan kaksi uutta työntekijää, jotka siunattaisiin messun aikana, me opiskelijat, diakoni ja liturgi. Alkuvirsi oli tarkoituksella niin tuttu, että kulkueessakin pystyttiin siihen yhtymään,

vaikkei voitu pitää virsikirjoja, koska käsissä oli palmun- ja pajunoksia. Johdanto-osassa kaksi ryhmän jäsentä avusti lukemalla osia synnintunnustuksesta liturgin kanssa.

Messun sanaosassa tärkeintä on sanan kuuleminen, joka tähtää uskon syntymiseen, uskossa kasvamiseen ja seurakunnan rakentumiseen. Sanaosassa luetaan kaksi lukukappaletta, toinen Vanhasta ja toinen Uudesta testamentista. Lukukappaleiden välissä on seurakunnan vastaus, joka voi olla vaikkapa hiljaisuutta, virsi ja muuta musiikkia. Jumala tahtoo, ettei hänen sanansa palaa tyhjänä (Jes. 55: 10–11), ja siksi on tärkeää jättää tilaa seurakunnan vastaukselle. Evankeliumitekstin lukee pappi tai diakoni ja se kuunnellaan seisten, koska Jeesus itse puhuu siinä. Evankeliumin kuuntelemisen jälkeen on päivän virsi ja saarna. Saarna ei ole vain puhetta Jumalasta, vaan Jumala itse puhuu siinä saarnaajan kautta (2. Kor. 5: 20). Saarnan ei tule olla yksityisajattelua, vaan saarnaajan on vietävä eteenpäin Raamatun sanomaa. Saarnaa seuraava uskontunnustus on kuin aamen saarnan jälkeen. Se on yhteisön viesti itseltä itselle. (Kanerva & Lindfors 2008, 27–28, 30.)

Jumalanpalvelukseen niin kuin muihinkin kirkollisiin toimituksiin kuuluu aina esirukous eli rukous toisten puolesta. Esirukouksen tulee ilmentää seurakunnan elämäntilannetta ja nostaa esille todellisia huolen ja kiitoksen aiheita, silloin arki ja ajankohtaiset asiat jäsentyvät erityisellä tavalla osaksi messua. Rukouksen piiriin kannamme myös heikot, kärsivät, sairaat ja nälkäiset. Esirukouksessa seurakunta sitoutuu niiden ihmisten asiaan, joiden puolesta se rukoilee. Tätä sitoutumista vahvistaa, jos diakoni toimii esirukouksen johtajana. On tärkeää, etteivät työntekijät toteuta esirukousta yksin, vaan että siihen osallistuu myös seurakuntalaisia. (Kanerva 2008, 31; Komulainen 2004, 42.)

Ryhmän jäsenet avustivat yhteisöllisen messun sanaosassa toimimalla lukukappaleiden sekä esirukouksen lukijoina. Esirukouksessa tuotiin esille puumalalaisten elämän kipuja, tarpeita ja kiitosaiheita, koska ryhmän jäsenet olivat muokanneet rukouksen. Messussa lukukappaleiden välissä oli vastauksena lauluryhmä Laulusiskojen esittämä laulu. Evankeliumin luki diakoni. Yhteisöllisen messun saarna oli nk. haastattelusaarna, ja se pidettiin edestä eikä saarnatuolista. Saarnassa liturgi muun muassa kyseli yhteisöllisyydestä joitain kysymyksiä ryhmän jäseniltä. Saarnan jälkeen uudet jumalanpalvelusavustajat tulivat alttarille. Yhdessä muun seurakunnan kanssa he tunnustivat yhteisen kristil-

lisen uskonsa apostolisen uskontunnustuksen sanoin. Sen jälkeen oli vuorossa uusien jumalanpalvelusavustajien tehtävään siunaaminen.

KUVA 2. Jumalanpalvelusavustajien tehtävään siunaaminen.

Messun ehtoollisosa alkaa uhrivirrellä, jonka aikana kannetaan kolehti ja katetaan ehtoollispöytä. Ehtoollispöydän kattaminen ja seurakunnan rakkauden lahja ovat vanhaan kuuluneet yhteen. Siksi uhrivirren aikana kootaan kolehti osoituksena seurakunnan diakonisesta huolenpidosta. Seurakunta antaa lahjaksi sitä, mitä se on itse saanut lahjaksi Jumalalta (1. Kor. 4:7). Samalla se rukoilee, että annettu uhrilahja tulisi siunaukseksi lahjan saajalle. (Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 21.)

Laupias Isä. Iloiten ja kiittäen annamme Sinulle takaisin, mitä Sinä ensin olet antanut meille - itsemme, aikamme ja omaisuutemme, Sinun armahtavan rakkautesi merkit. Ota nämä kaikki vastaan Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme tähden, joka on uhrannut itsensä meidän puolestamme.

Kiitetty olet sinä, kaiken Luoja, koska Sinun hyvydestäsi olemme saneet leivän ja viinin, maan hedelmän ja ihmisten työn hedelmän. Kannamme ne sinun eteesi, että niistä tulisi meille elämän leipä ja hengellinen juoma. Amen.

Sitten oli vuorossa ehtoollisrukous ja asetussanat osana sitä. Ehtoollisrukous sanoittaa Jumalan salaisuutta. Ehtoollisliturgia tarjoaa mahdollisuuden elää uskon sisältöä läpi rukoillen. Ehtoollisrukouksessa suuntaamme ajatuksemme Jumalaan ja hänen pelastustekoihinsa ylentämällä sydämet ja omistaudumme kaikkien pyhien kanssa ylistykseen. Ehtoollinen ei ole vain sen muistamista, mitä Jeesus kerran teki, vaan on kyse seurakunnan nykyhetkestä, jossa Kristus itse on läsnä. Hän yhdistää meidät itseensä ja kirkkoonsa, joka ulottuu iankaikkisuuteen asti. Rukoukseen liittyvä; ”Me julistamme hänen kuolemaansa. Me todistamme hänen ylösnousemustaan. Me odotamme hänen tulemistaan kunniaassa” (1. Kor. 11: 26), korostaa ehtoollista yhteyden ateriaana. Ehtoollisen salaisuutta kukaan ei voi loppuun asti ymmärtää, siksi ehtoollisrukouksessa on pyyntö, että voisimme ottaa ehtoollisen lahjan uskolla vastaan. Koko ehtoollisrukous on seurakunnan yhteistä rukousta, jota liturgi johtaa. Liturgin osuuden päättyessä ylistykseen seurakunta ”allekirjoittaa” rukouksen kolminkertaisella aamenella. (Kanerva 2008, 36–38.)

Isä meidän -rukouksella on erityinen asema kristityille, sillä se on Jeesuksen meille opettama. Se on ehtoolliselle kokoontuvien yhteinen pöytärukous. Isä meidän -rukousta seuraa rauhan toivottaminen, mikä korostaa ehtoollisen yhteysluonnetta. Siinä seurakunta jakaa keskenään sen rauhan lupauksen, jonka ylösnoussut Kristus antoi omilleen (Joh. 20: 19) ja jota enkelit julistivat jouluyönä. Rauhantervehdys on merkki kirkon ja koko ihmiskunnan rauhan ja ykseyden toivosta. Seuraavana lauletaan seisoen Jumalan Karitsa -hymni, jonka jälkeen liturgi kutsuu seurakunnan ehtoolliselle. Mikäli liturgi käyttää evankeliumin sanoja, korostuu, että kutsuja on Kristus itse. Kun kaikki halukkaat ovat nauttineet ehtoollisen, liturgi sanoo päätössanat, ja seurakunta vastaa aamenella. Lopuksi lauletaan kiitosrukouksena virsi. (Kanerva & Lindfors 2008, 40; Komulainen 2004, 42; Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 26–27.)

Yhteisöllisessä messussa uhrivirren aikana osa ryhmän jäsenistä avusti suntiota kantamaan kolehdin ja diakoni kattoi ehtoollispöydän. Isä meidän-rukouksen jälkeen ehtoollisavustajat siirtyivät alttarille. Liturgi kehotti rauhan toivottamiseen, joka korostaa ehtoollisen yhteysluonnetta. Jumalan Karitsa -hymnin jälkeen liturgi kutsui seurakunnan ehtoolliselle. Kutsun saatuaamme lauloimme virsikirjan liiteosasta laulun 815; Herra en ole sen arvoinen. Ehtoollinen jaettiin kahdella jakoparilla, liturgia avustivat diakoni ja me opiskelijat.

Jumalanpalveluksen päätösosa on lyhyt ja ytimekäs. Vielä kerran ylistetään yhdessä Jumalaa seisten ja kiitetään lahjoista, joita olemme saaneet ottaa häneltä vastaan. Jumalanpalveluksemme jatkuu arjessa. Herran siunaus on yhteisöllinen, koko seurakuntaa koskeva, sen varassa on turvallista lähteä kirkosta kotiin. Tulimme kirkkoon siunauksen ovesta ja siitä ovesta myös lähdemme. Jumalanpalvelukseen tullaan arjen keskeltä, eri elämäntilanteista. Messu eletään ja koetaan. Vaikka messu ei olisikaan tarjonnut järjestyttäviä tunnekokemuksia, voimme luottaa siihen, että Jumala hoitaa ja seurakunnan yhteinen usko kantaa. Liturgi lausuu vielä päätössanat. Ihmiset, joita Jumala sanalla ja sakramentilla jumalanpalveluksessa palveli, palaavat arkielämän keskelle, jossa heidän oma palvelutyönsä tapahtuu. (Kanerva & Lindfors 2008, 42, 44–45; Komulainen 2004, 42.)

Yhteisöllinen messu päättyi liturgin ja juontajan lausumiin päätössanoihin. Ensin juontaja kutsui kirkkoväen kahvitilaisuuteen ja sitten liturgi kehotti lähtemään rauhassa ja palvelemaan Herraa iloiten. Päätösmusiikin aikana poistuttiin ristikulkueena.

4.6 Kirkkokahvitilaisuus

Seurakuntakodilla kirkkoväki toivotettiin jo ovella henkilökohtaisesti tervetulleeksi. Ihmiset ovella ihmettelivät, kun heille annettiin kortti, jossa oli toisella puolella pöytäpaikannumero ja jae psalmista ja toisella puolella kuva. Ihmiset suhtautuivat myönteisesti, vaikka paikat olivat sattumanvaraisia, eikä hän, jonka kanssa oli kirkosta tultu ehkä istunutkaan samaan pöytään. Osa tosin järjestäytyi itsenäisesti, mutta heillä oli siihen syynsä, vaikkapa toisen avun tarve. Lyhyet ja iloisen rennot juonnot oli etukäteen ajateltu pidettäväksi ihmisten keskeltä, mutta paikalla olijoiden suuresta määrästä, yli 60 henkilöä, johtuen otettiin mikrofoni käyttöön kuuluvuuden varmistamiseksi ja siksi juonnot pidettiin korokkeelta.

Juontojen ideana oli haastaa ihmisiä jutustelemaan keskenään ja ”löytämään” toisensa pöydissä. Toisaalta pienet tehtävät virittelivät yhteisöllisyyden teemaan. Aluksi ihmisiä pyydettiin lukemaan toisilleen psalmin jae kortin toiselta puolelta ja vähän ajan kuluttua kehoitettiin kääntämään kortti ja yhdistämään kortin kuva muiden pöydässä istuvien kuviin. Näin kuhunkin pöytään syntyi neljän palan palapelejä. Jokaisen pöydän kuva liittyi

jollakin tavalla kirkkoon tai jumalanpalvelukseen, esimerkiksi rukoukseen liitetyt kädet, avoin virsikirja, siunaavat kädet jne.

KUVA 3. Kirkkokahvitilaisuus.

Pienten tehtävien jälkeen seurakunnan uudet työntekijät lapsityössä sekä kaikki uudet jumalanpalvelusavustajat esiteltiin. Jumalanpalveluksen yhteisöllisyyden kehittämistoiminnan kerrottiin olevan vasta alullaan ja uusia vapaaehtoisia kutsuttiin rohkeasti mukaan. Kerroimme lyhyesti opinnäytetyöstämme ja pyysimme ihmisiä täyttämään kyselyn, jonka avulla seurakunnassa voitaisiin jatkaa kehittämistyötä yhä paremmin seurakuntalaisten tarpeita vastaavaksi. Ihmisten motivoimiseksi kerroimme vielä, että kaikkien vastaajien kesken arvottaisiin palkinto.

Tämän jälkeen ihmisiä kehoitettiin käymään kahville ja pöydänantimet siunattiin laululla. Tarjoilun aikana kyselyt ja kynät jaettiin pöytiin. Täytetyt kyselylomakkeet kerättiin koriin ja toiseen koriin vastannut sai pudottaa nimellään varustetun arpalipun. Kun kyselyt oli palautettu, suoritettiin arvonta. Yhteisöllisen kirkkokahvitilaisuuden arpavoitokin oli tietysti yhteisöllinen eli pieni siunauskori. ”Joka kerta, kun se avataan, sen sisältä tulee ulos Jumalan siunausta. Eikä se kulu tyhjiin, vaan sen voi avata yhä uudelleen, vaikkapa kaikkien vastaantulevien kohdalla”, siitä kerrottiin.

Sitten tarjottiin halukkaille mahdollisuus tulla vapaasti kertomaan kokemuksia ja ajatuksia tai vinkkejä yhteisöllisyyteen liittyen. Eräs koulutukseen osallistunut tuli kertomaan ja toivottamaan uusia mukaan seurakunnassa toimivaan rukouspiiriin, joka hänen

kokemuksensa mukaan oli hyvä yhteisö. Tilaisuuden päätteeksi toivottiin Jumalan siunausta alkavaan hiljaiseen viikkoon.

5 KEHITTÄMISTOIMINNAN PALAUTETTA JA ARVIOINTIA

5.1 Ryhmän jäsenten palautetta yhteisöllisyydestä

Mukana messussa -koulutuksen ensimmäisellä kerralla tehtiin esikartoitus, jonka avulla selvitettiin ryhmäläisten ajatuksia jumalanpalveluksesta. Tehtävää varten kurssilaiset jaettiin neljän hengen ryhmiin, joissa he pohtivat aihetta kahden kysymyksen avulla. Ensimmäiseen kysymykseen, *mikä messussa on tärkeää ja/tai mitkä elementit jumalanpalveluksessa koskettavat erityisesti*, kuusi ryhmän jäsentä mainitsi musiikin, kolme ehtoollisen ja neljä rukouksen. Oma istumapaikka ja saarna olivat tärkeitä kahdelle.

Toisen kysymyksen, *mitä messussa voisi kehittää ja miten se toteuttaisit, anna konkreettisia ehdotuksia*, anti oli laaja. Konkreettisina ideoina ehdotettiin, että rukousaiheita voisi laittaa Internetissä tai tekstiviestillä tai kirkkoon tuleville annettaisiin esirukouslappuja, jotka kerättäisiin pois esimerkiksi kolehdin aikana ja kaikki aiheet huomioitaisiin. Lisäksi toivottiin, että joka pyhä lähetystyöntekijöiden nimet luettaisiin esirukouksessa. Musiikilliseen puoleen esitettiin monipuolisuutta. Ehdotettiin kuorojen aiempaa useampaa mukana oloa messussa ja toivottiin urkusäestyksen sekä virsien lisäksi muutakin musiikkia. Laulun kuuluvuuden parantamiseksi ehdotettiin, että etupenkkeihin tulisi mikrofonit ja penkkeihin kehoitettaisiin istumaan erityisesti lauluihmiseksi itsensä kokevia. Lauluun kaivattiin lisää ääntä, jotta sanat kuuluisivat paremmin urkujen soiton yli. Lisäksi kaivattiin, että toisia voisi rohkaista ja toivottaa siunausta niin ystävälle kuin vierustoverille ja ehdotettiin, että pappi voisi antaa rohkaisun toivotukseen.

Koulutuksen lopuksi ryhmän jäsenet keskustelivat samoissa pienryhmissä kuin aiemmin yhteisöllisyyteen liittyvistä teemoista. Ensimmäisenä he pohtivat, miten yhteisöllisyys näkyy Puumalan seurakunnassa, messussa ja omassa elämässä. Vastauksissa mainittiin yhteisöllisyyden näkyvän seurakunnassa esimerkiksi ystäväpirtin, lähetys- ja muiden piirien ja kerhojen toiminnassa sekä siinä, että uusille kuntalaisille tulee kirje seurakunnalta. Yhteisöllisyydeksi koettiin myös seurakunnan retket, musiikkitoiminta, ystävätoiminta, kuten vanhuksista huolehtiminen, työttömien aamupala, jumalanpalvelukset ja muut toimitukset, sielunhoitotilanteet ja luottamushenkilötoiminta. Yhteisöllisyys

omassa elämässä on osallistumista seurakunnan toimintaan, ei pelkästään kuulijana, vaan myös tekijänä. Se on käytännön avustustehtäviä kirkossa ja seurakunnassa, vaikkapa tarjoilussa tai arvanmyynnissä. Yhteisöllisyys näkyy osallisuutena tähän koulutukseen, jumalanpalveluksiin ja vapaaehtoistyöhön.

Toinen mietittävä teema oli, miten yhteisöllisyys ja diakonia näkyvät lähimmäistämme kohtaan, kun olemme lähetettyjä ns. arjen liturgiassa ja miten ne näkyvät jumalanpalveluselämässä. Keskusteluissa mainittiin diakonian eli palvelun näkyvän arjessa, esimerkiksi syrjäytyneen lähimmäisen tukemisena. Yhteisöllisyyttä jumalanpalveluksessa ovat, vaikkapa vanhusten ja liikuntarajoitteisten kuljettaminen kirkkoon ja avustaminen ehtoolliselle. Diakonia näkyy jumalanpalveluselämässä erityisinä teemapyhinä kuten vanhusten kirkkopyhä sekä esirukouksessa. Ryhmät pohtivat, mitä jumalanpalvelus voi antaa diakoniatyölle, ja yksi ajatus asiasta oli, että jumalanpalvelus sytyttää ihmiset sosiaaliseen vastuuseen. Lisäksi mainittiin siunaus, kolehdit ja esirukous.

5.2 Kyselyn avulla saatu palaute

Messun jälkeen pidettyyn kirkkokahvitilaisuuteen osallistui 76 yhteisöllisen messun kirkkovierasta. Heistä 75 % eli 57 henkilöä vastasi kyselyymme; Mukana messussa – kokemuksia yhteisöllisyydestä (Liite 4). Kyselytutkimuksen haittana pidetään yleisesti sitä, että kato saattaa nousta suureksi (Hirsjärvi ym. 1997, 191–192). Katoa yritettiin ennaltaehkäistä järjestämällä mahdollisuus kyselyn täyttämiseen kirkkokahvitilaisuuden aikana, ennen tarjoilua. Lisäksi vastaamiseen kannusti kaikkien lomakkeen palauttaneiden kesken arvottu palkinto.

Vastanneista 40 oli naisia ja 17 miehiä. Heistä 14 oli osallistunut messun lisäksi myös sen valmisteluun ja/tai toteutukseen. Tulokset on kirjoitettu ensiksi prosentteina kaikista vastanneista. Tämän jälkeen nostetaan vastauksista esiin merkittävimpiä eroja miesten ja naisten välillä. Lopuksi käymme läpi koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneiden sekä vain messuun osallistuneiden vastauksista löytyneitä eroja.

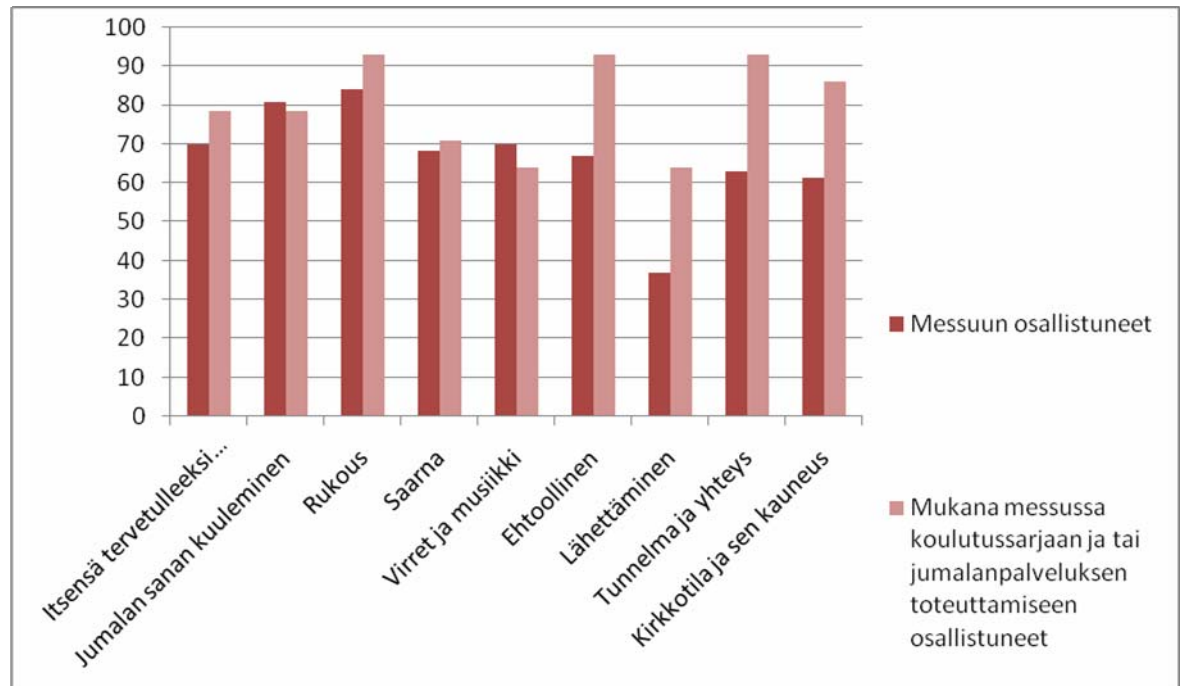
Kysymykseen (3) *kuinka merkityksellistä jumalanpalveluksen yhteisöllisyys on*, vastattiin seuraavasti: Yhteisöllisyydellä oli jonkin verran merkitystä 41 % vastaajista ja suuri

merkitys 59 %. Miehistä 82 % ja naisista 48 % koki yhteisöllisyydellä olevan suuri merkitys. Mukana messussa -koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneista 78,5 % yhteisöllisyydellä oli suuri merkitys.

Neljäs kysymys oli, *mitkä asiat jumalanpalveluksessa ovat tärkeitä* (KUVIO 1). Jumalanpalveluksessa rukousta piti tärkeänä 84,2 % ja Jumalan sanan kuulemista liki 81 % kaikista vastanneista. Jumalanpalveluksen musiikkia/virsiä sekä itsensä tervetulleeksi tuntemista piti tärkeänä 70 % vastanneista. Saarnan koki tärkeänä 68,4 %. Ehtoollinen oli tärkeää n. 67 % vastanneista. Lähettämistä tärkeänä piti n. 37 % ja jumalanpalveluksen yleistä tunnelmaa/yhteyttä 63 % vastanneista. Kirkkotila ja sen kauneus oli tärkeää 61,4 % vastanneista. Muita tärkeinä mainittuja asioita jumalanpalveluksessa olivat yhdessä tekeminen, kuoro, lähimmäisen rakkaus sekä toteutunut ystävällisyys.

Selkeimpiä eroja naisten ja miesten välillä oli rukouksen merkitys, peräti 92,5 % naisista ja 65 % miehistä piti sitä tärkeänä. Jumalan sanan kuulemista piti tärkeänä 85 % naisista ja 70 % miehistä. Naiset kokivat myös saarnan tärkeäksi miehiä useammin, 65 % miehistä ja 72,5 % naisista piti sitä tärkeänä. Lähettämistä tärkeänä piti 29,4 % miehistä ja 40 % naisista. Sen sijaan jumalanpalveluksen virret ja muu musiikki, itsensä tervetulleeksi tunteminen, ehtoollinen ja jumalanpalveluksen yleinen tunnelma/yhteys sekä kirkkotila ja sen kauneus olivat lähes yhtä tärkeitä niin miehille kuin naisillekin.

Mukana messussa -koulutussarjaan ja/tai yhteisöllisen messun toteutukseen osallistuneiden vastaukset jumalanpalveluksen tärkeistä elementeistä eroavat kaikkien messuun osallistuneiden vastauksista selkeimmin ehtoollisen (93 %), lähettämisen (64 %), tunnelman ja yhteyden (93 %) sekä kirkkotilan ja sen kauneuden osalta (86 %).

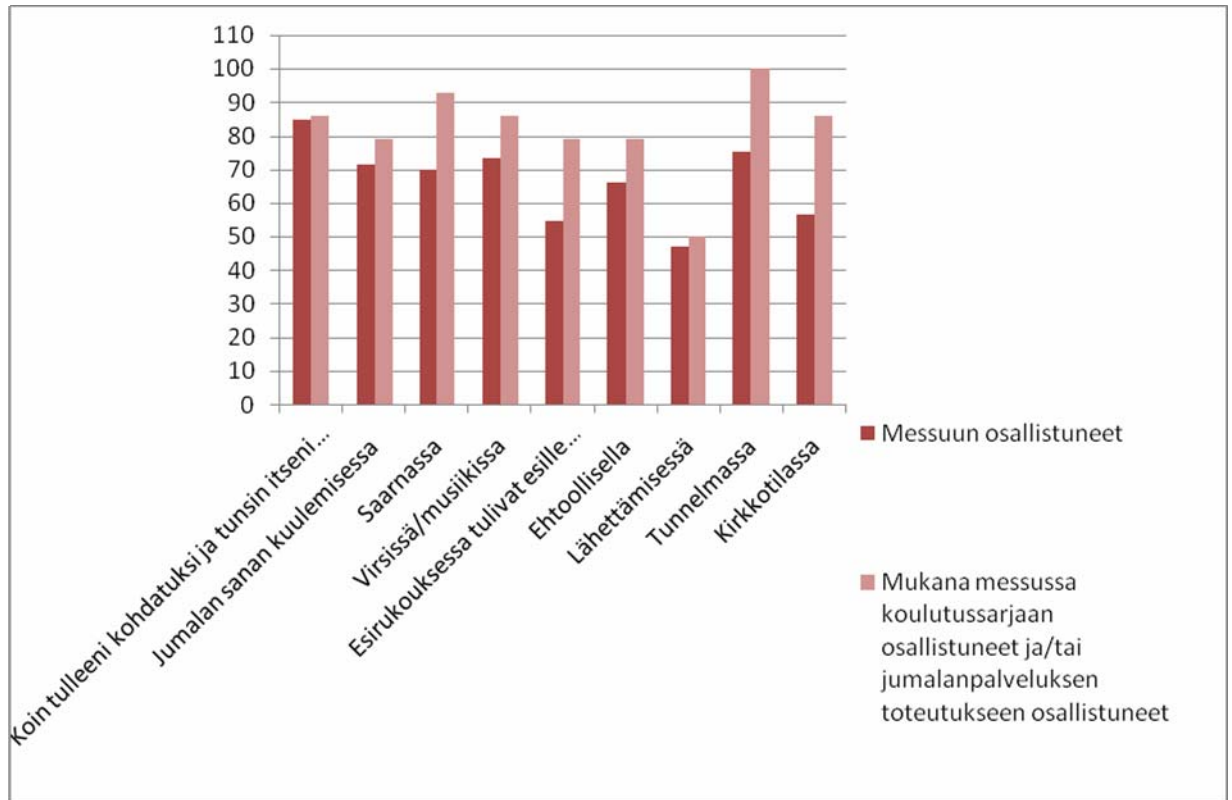

KUVIO1. Mikä on sinulle tärkeää jumalanpalveluksessa (n=57)

Viidentenä kysymyksenä oli kuinka *yhteisöllisyys tuntui aamun jumalanpalveluksessa; kohtaamisessa, sanan kuulemisessa, saarnassa, musiikissa, esirukouksessa, ehtoollisessa, lähettämässä, tunnelmassa ja kirkkotilassa*. Vastausvaihtoehdot olivat, ei ollenkaan, jonkin verran, sopivasti ja liikaa. Kysymykseen vastasi kaikkiaan 53 messuun osallistunutta. Useimmissa kohdissa **yleisin vastaus oli sopivasti** (KUVIO 2). Vastaa- jista 84,9 % koki tullessa sopivasti kohdatuksi ja toivotetuksi tervetulleeksi kirkkoon. 71,6 % vastasi yhteisöllisyyden tuntuneen sopivasti Jumalan sanan kuulemisessa ja 70 % saarnassa. Vastaa- jista 73,5 % piti messun virsiä ja muuta musiikkia sopivan yhteisöl- lisenä. 54,7 % vastaajista koki, että esirukouksessa tulivat esille paikkakuntamme huolet ja ilon aiheet yhteyttä rakentavalla tavalla. Ehtoollisessa yhteisöllisyys tuntui sopivasti 66 % mielestä. 47 % vastanneista piti lähettämistä sopivan yhteisöllisenä. Vastaa- jista 75,4 % koki yleisen tunnelman ja 56,6 % kirkkotilan sopivan yhteisöllisenä.

Koulutussarjaan ja/tai yhteisöllisen messun toteutukseen osallistuneiden yleisin vastaus oli myös sopivasti. Selkeimmät erot verrattuna vain messuun osallistuneiden vastauksiin olivat saarnan (93 %), esirukouksen (79 %), ehtoollisen (79 %), tunnelman ja yhteyden (100 %) sekä kirkkotilan (86 %) kohdalla. Tunnelma ja yhteys oli koettu sopivan yhteisöllisenä kaikkien koulutussarjaan ja/tai yhteisöllisen messun toteutukseen

osallistuneiden mielestä. Koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneet mainitsivat muina asioina, joissa he olivat tunteneet sopivasti yhteisöllisyyttä, messun valmistelun ja sen, että mies oli mukana.

KUVIO2. Missä asioissa yhteisöllisyys tuntui aamun jumalanpalveluksessa sopivasti (n=53)

Yhteisöllisyys tuntui tässä messussa **jonkin verran** kohdatuksi tulemisessa ja tervetulleeksi toivotuksessa tullessa kirkkoon vastaajista 7,5 % mielestä. Jonkin verran yhteisöllisyyttä koki Jumalan sanan kuulemisessa liki 17 % ja saarnassa 13 % vastanneista. Musiikissa ja ehtoollisessa jonkin verran yhteisöllisyyttä kertoi kokeneensa 15 % vastanneista. Esirukouksessa tulivat jonkin verran esille seurakuntamme huolen ja ilon aiheet yhteyttä rakentavalla tavalla vastaajista 21 % mielestä. 36 % vastanneista koki lähettämässä jonkin verran yhteisöllisyyttä. Tunnelmassa yhteisöllisyyttä koki jonkin verran 15 % ja kirkkotilassa 18 % vastanneista. Lisäksi yksi vastaaja oli kokenut, ettei tuntenut yhteisöllisyyttä musiikissa lainkaan ja yksi koki saarnassa yhteisöllisyyttä liikaa. Merkittäviä eroja Mukana messussa -koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneilla ei tältä osin ollut.

Kysymykseen (6) *koitko yhteisöllisyyttä messussa tänään aikaisempiin jumalanpalveluksiin verrattuna vähemmän, saman verran, enemmän tai en osaa sanoa*, vastasi 56 henkilöä. Viisi henkilöä oli vastannut, ettei osaa sanoa. Kukaan ei kokenut yhteisöllisyyttä vähemmän kuin muulloin. Vastanneista 32 % kertoi kokeneensa yhteisöllisyyttä saman verran aikaisemmin. Kaikista vastaajista 66 % ja koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneista 78,5 % kertoi kokeneensa yhteisöllisyyttä enemmän kuin aikaisemmin.

Osioon *muuta kommentoitavaa jumalanpalveluksesta* yhteensä 18 vastaajaa oli kirjoittanut ajatuksiaan, viisi heistä oli osallistunut koulutukseen ja/tai jumalanpalveluksen toteuttamiseen. Saimme 11 selkeästi positiivista kommenttia, kuten:

”ihana kokemus”, ”ruusuja”, ”mukavan vapaa tunnelma”

Muutamassa kommentissa esitettiin toiveita tai ideoita muun muassa:

”sanalliset rukouspyynnöt ja kehotukset olisivat mahdollisia”, ”vapaata rukousta – kiitosta kaivataan”, ”tykkäisin pelkistetyistä jumalanpalveluksesta”

Eniten kritiikkiä tuli kuuluvuudesta, yhteensä neljä ihmistä kirjoitti huonosta kuuluvuudesta. Kolmessa kommentissa kritisoitiin rauhan tervehdystä:

”Yhteinen tervehdys ennen ehtoollista rikkoi, katkaisi ehtoollislauluun siirtymisen”, ”Naapurin tervehtiminen kesken jumalanpalveluksen tarpeetonta! Ei liikaa saa ottaa vaikutteita ortodokseista ja katolisista. Tekee omasta jumalanpalveluksesta vieraan.” ja ”Vierastan rauhantervehdystä luterilaisessa jumalanpalveluksessa.”

Yhdessä paperissa kommentoitiin seuraavaa:

”en pidä liioista sanoista, kuten Jumalan lasten rukous, Isä Meidän lähtee muutenkin”.

5.3 Palautteen yhteenveto

Kyselylomake toimi toivotulla tavalla, koska se nosti esiin messusta tärkeinä ja yhteisöllisinä koettuja asioita sekä antoi palautetta ja kehittämideoita. Kysely oli kuitenkin varsin suppea, joten saatuja vastauksia ei voi yleistää. Nostamme vastauksista esiin

muutamia huomioita, joita pidimme merkittävimpinä yhteisöllisyyden ja sen kehittämisen kannalta. (Hirsjärvi ym. 1997, 222.)

Selkeimmät erot kysymyksessä, mikä on tärkeää jumalanpalveluksessa, koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneiden ja vain messuun osallistuneiden välillä olivat ehtoollisen, lähettämisen, tunnelman ja yhteyden sekä kirkkotilan ja sen kauneuden kohdalla. Koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneet pitivät niitä tärkeänä lähes kaksi kertaa niin usein kuin vain jumalanpalvelukseen osallistuneet. Tähän voi olla syynä se, että koulutuksen aikana saatu tieto ja kokemus kyseessä olevista elementeistä ovat avanneet niiden merkitystä ja siten tehneet ne itselle tärkeiksi. Tunnelmaan ja yhteyteen sekä kirkkotilaan ja sen kauneuteen koulutus sarjaan osallistuneet ovat itse olleet vaikuttamassa, myös se on voinut tehdä ne tärkeiksi.

Kysymyksessä, *kuinka yhteisöllisyys tuntui tässä messussa, mielestämme tärkein havainto liittyi messun tunnelmaan*. Kaikki koulutukseen ja/tai messun toteutukseen osallistuneet kokivat, että yhteisöllisyys tuntui tunnelmassa sopivasti. Tunnelman yhteisölliseksi kokemiseen on saattanut vaikuttaa se, että on saanut itse olla mukana messun suunnittelussa ja toteutuksessa yhdessä tutummaksi tulleiden työntekijöiden ja muiden vapaaehtoisten kanssa. Lisäksi oli mielenkiintoista huomata, että prosentuaalisesti messuun osallistuneista, miehet kokivat naisia useammin tunnelman sopivan yhteisölliseksi. Yksi vastaaja koki saarnan liian yhteisölliseksi. Emme voi tietää syytä, mutta siihen saattoi vaikuttaa saarnan toteutustapa, joka oli haastattelu. Musiikin osalta yhteisöllisyyttä ei kokenut yksi vastaaja ollenkaan. Tähänkään emme tiedä syytä, mutta musiikillisen puolen kehittäminen ei ollut kohteena tässä messussa.

Avoimen kysymyksen palautteesta täytyy nostaa esiin rauhantervehdys, jota piti vieraina ja epäsopivana luterilaiseen messuun kolme vastaajaa. Mukana messussa - koulutuksen aikana keskustelimme rauhantervehdyksestä ja ryhmässä toivottiin sen ottamista mukaan yhteisölliseen messuun. Tulee mieleen, että rauhantervehdyksen kokeminen vieraina saattaa liittyä siihen, ettei sen merkityksestä ole seurakunnassa riittävästi tietoa. Lisäksi suomalainen luterilaisuus on kuten todettua useammin yksityistä kuin yhteisöllistä, kirkkoon saatetaan tulla hiljentymään, eikä niinkään kohtaamaan muita seurakuntalaisia. Mutta voiko kyse olla myös siitä, ettei uskalleta katsoa toista ihmistä

silmiin ja lausua hänelle tervehdystä. Vai emmekö halua ojentaa kättä kenelle tahansa, haluammeko valita itse ne, joille osoitamme ystävällisyyttä. (Lehtiö 2004, 70.)

Koulutukseen osallistuneiden kommentteista, kyselyn palautteesta sekä oman kokemuksemme perusteella näemme merkittävimpänä messun yhteisöllisyyden lisääntymisen kannalta tiedon tärkeyden. Messun eri osien tarkoituksen avauduttua myös niiden merkitys jumalanpalveluksessa kävijälle lisääntyy. Eli jumalanpalveluksesta kaivattaisiin lisää opetusta. Tätä voidaan tietenkään kyseenalaistaa ja kysyä, pitäisikö messun ja sen osien avautua myös ilman erillistä opetusta (Ikonen 1996, 195). Tai miten toimisi käytäntö, jossa liturgiaa selitetään messun aikana, ainakin eräässä erityismessussa tapaa on käytetty. Entä olisiko hyödyllistä järjestää rippikoulun kertauskursseja – seurakunta kaipaisi opetuksellista varustusta.

Mukana messussa -ryhmän jäsenten tuotoksista havaitsi, että *heidän mukaansa yhteisöllisyys on osallisuutta ja vastuullisuutta*. Kun seurakuntalaiset saavat henkilökohtaisen osallistumisen mahdollisuuksia messun suunnittelussa ja toteutuksessa, koko seurakuntana osallistumisen lisäksi, ne tekevät messun läheisemmäksi ja saa sen tuntumaan yhteisölliseltä.

5.4 Kehittämistoiminnan arviointia

Kehittämistoiminnan käynnistely tuntui aika ajoin haastavalta, kun osa seurakuntalaisista ja jopa työntekijöistä oli sitä vastaan. Ajattelimme kuitenkin, että uusia käytäntöjä luodessa kohdataan aina monenlaisia mielipiteitä ja muutosvastarintaa. Teimme viisaasti, kun toiminnan ”ennakkomainonta” aloitettiin jo ennen joulua. Ihmisten paikoin yllättävänkin kova vastustus ehti tasaantua eikä varsinaisen kehittämistoiminnan alkaessa helmikuussa kriittisiä kommentteja enää tullut korviimme.

Ennen kehittämistoiminnan alkamista suunnitelma siitä ja sen tavoitteet esiteltiin Puumalan seurakunnan työntekijöille. Osa työntekijöistä suhtautui alkavaan toimintaan ja Mukana messussa -koulutukseen neutraalisti, mutta osa varsin kriittisesti. Yksi pelkäsi: ”*meiltä menee työt*”. Eräs ajatteli vapaaehtoisten sotkevan omat suunnitelmansa, kun pitää antaa ohjeita ja ottaa mukaan. ”*Vastuu ja oikeudet sekä itsemäärääminen omassa*

työssä vaarantuvat!” kommentoitiin. Meidän kirkko (2007) strategiamietinnössä painotetaan, että seurakunnissa tulisi tarjota vapaaehtoisille uusia toimintamahdollisuuksia. Seurakunnan palvelukulttuurin murros yhteisökulttuuriksi (Voutilainen 1994, 41), tarkoittaa koko seurakunnan uutta asennetta. On luovuttava työntekijäkeskeisestä toimintatavastaan, ja se pelottaa. Muutos, joka kulttuurin muuttumiseksi tarvitaan, on suuri. Toisaalta sen toteuttaminen saa aikaan seurakuntaelämän vilkastumisen - kirkko tulee arjen keskelle. Kirkkoherran näky ja johtamistaidot tulevat esille, miten hän saa seurakuntalaivan toimimaan yhteiseksi hyväksi. (Voutilainen 1994, 47–48.)

Maallikkovastuu on kirkon monen toimintamuodon onnistumisen edellytys. Riittävän arvostuksen, koulutuksen ja tuen antaminen vapaaehtoisille on koko kirkon asia. Tahtoa seurakunnassa toimimiseen on enemmän kuin avautuvia mahdollisuuksia. Osallistuminen ei toteudu puutteellisten suunnitelmien, rakenteiden, koulutuksen, työntekijäkeskeisen kulttuurin, asenteiden ja ohuesti sisäistetyn yhteisen pappeuden vuoksi. Paikallistalalla tulisi luoda käytäntöjä, joilla vähennetään työntekijäkeskeistä toimintaa, lisätään vapaaehtoisuutta ja vahvistetaan osallisuutta messussa. Sillä messu, jonka toteuttavat vain seurakunnan palkatut viranhaltijat voi olla ainoastaan mallikelpoinen esitys. Ilman ihmisten omia rukouksia tai haparoivaa tekstin lukemista se on kuin kumisevan vasken äänneitä, sillä vasta ihmisten äännet tekevät messusta toden. (Latvus 2004, 31; Meidän kirkko 2007, 24, 42.)

Salosen mukaan, kun jumalanpalvelusuudistuksesta kerättiin palautetta kokeiluseurakunnista 1990-luvulla, palautteesta ilmeni, että seurakuntalaisten osallistuminen jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteutukseen oli lisääntynyt, mutta useimmiten seurakuntalaisille annettiin varsin vaatimattomia tehtäviä. Salonen pohtii, johtuuko tämä seurakuntalaisten halusta ainoastaan avustaviin tehtäviin vai työntekijöiden halusta pitää vastuulliset tehtävät itsellään. Yhteistyön ja osallistumisen lisääntymistä pidetään yleensä hyvänä, mutta toisaalta uusi yhdessä tekemisen tapa ja jokaisen jumalanpalveluksen valmistaminen erikseen lisää työmäärää. (Salonen 1996, 187.)

Kutsuessamme ihmisiä mukaan jumalanpalvelusavustajien koulutukseen hämmästyimme useamman seurakuntalaisen kokemusta, etteivät he ole kelpollisia siihen. He kokivat, ettei kirkossa avustaminen ja alttarityöskentely kuulu muille kuin kirkon virkaan vihityille, ei ainakaan heille itselleen. Toisaalta jotkut ihmiset kertoivat löytäneensä jo

oman palvelutehtävänsä seurakunnassa, eivätkä siksi halua enää osallistua koulutukseen. Eräs vapaaehtoinen, joka usein on apuna seurakunnan keittiössä, kommentoi ehkä hieman katkeruutta äänessään, että ”*on ihan eri asia avustaa tuntitolkulla keittiössä kuin käydä teksti lukemassa noin vain*”. Hänetkin toivotettiin tervetulleeksi koulutukseen. Muutamia kriittisiä kommentteja tuli myös seurakuntalaisilta siitä, ”*eivätkö ne siellä seurakunnassa enää itse viitsi tehdä mitään? Niillehän siitä palkka maksetaan*”.

Käytännössä kehittämistoiminta alkoi helmikuussa, sen pyrkimyksenä oli saada seurakuntalaisia innostumaan jumalanpalveluksen kehittämisestä Mukana messussa -koulutuksen avulla. Tuomas-messuretki täytti sille asetetun tavoitteen olla motivoimassa Mukana messussa -koulutukseen, yhdeksän kahdestatoista koulutukseen osallistuneesta oli mukana retkellä. Saimme ryhmän jäseniltä palautetta, että Tuomas-messuretki oli ollut hyvä alku koko koulutukselle. Heti ensimmäisen koulutuskerran alusta lähtien tunnelma tuntui avoimelta, koska monet olivat entuudestaan tuttuja toisilleen ja osa oli tullut toisilleen tutuksi juuri Tuomas-messuretkellä.

Kaikki Mukana messussa -ryhmän jäsenet olivat innostuneita ja halusivat olla mukana yhteisöllisen messun suunnittelussa ja kaikki, joille ajankohta sopi, myös toteutuksessa. Koulutussarjan aikana oli esillä lista seurakunnan kevätkauden tilaisuuksista, joihin kaitattiin avustajia. Vapaaehtoiset laittoivat nimiään palvelulistaan niin kurssin aikana kuin sen jälkeen ja avustivat palvelutehtävissä, kuten tekstinluvussa, jo kurssin aikana toteutetuissa jumalanpalveluksissa. Ryhmän jäsenten innostumisesta kertoi myös heidän sitoutumisensa: kun esimerkiksi viimeisellä viikolla huomattiin yhteisen ajan riittämättömyys, pystyivät lähes kaikki järjestämään aikaa ylimääräiselle tapaamiselle. Lisäksi kurssilaisten antamasta loppupalautteesta pystyy tulkitsemaan, että he ovat innostuneita ja haluavat kehittää jumalanpalvelusta edelleen.

Ryhmän jäsenten antaman palautteen mukaan Mukana messussa -koulutussarja oli tutustuttanut heitä muihin osallistujiin ja viranhaltijoihin toisesta näkökulmasta ja antanut lisätietoa messun eri osien tarkoituksesta. Moni antoi myönteistä palautetta, että oli saanut rohkeutta mikrofoniiin puhumiseen. Lisäksi yhteisöllisyys toisiin ryhmän jäseniin on lisääntynyt. Erityisesti korostettiin, että koulutuksen myötä suhde seurakuntaan on syventynyt ja tullut läheisemmäksi. Eräs kurssilainen koki, että nyt Puumala tuntuu kotikirkolta, ja seurakuntaan hiljattain muuttanut kertoi, että on koulutuksen avulla päässyt

luontevasti sisälle seurakunnan toimintaan. Saadun palautteen sekä havainnointimme mukaan koulutuksen tavoitteet saavutettiin ja eri teemoista käytiin rikasta keskustelua. Koimme kuitenkin, että aikaa koko koulutusprosessiin olisi pitänyt olla enemmän, sillä erityisesti tiedollista aineistoa per kerta tuli paljon.

Tavoitteet yhteisöllisyyden vahvistamisesta ja siitä, että vapaaehtoisaktiivisuudesta tulisi pysyvä jumalanpalveluskäytäntö, toteutuivat hyvin. Riskiä, että aktiivisuus jäisi vain tähän yhteen messuun, minimoimme, emmekä toteuttaneet mitään uutta erityismessua, vaan suunnittelimme yhteisöllisyyttä ja vapaaehtoisaktiivisuutta lisääviä elementtejä tavalliseen joka sunnuntaiseen jumalanpalvelukseen. Ryhmän jäsenet ovat kokoontuneet yhteen yhteisöllisen messun jälkeen jo kolmesti ja suunnittelevat uutta toimintaa tulevaan syksyyn ja talveen. Lisäksi jumalanpalveluksien tehtävien lista täyttyy tasaisesti kirkkoherranvirastossa. Kaikki ryhmän jäsenet varaavat itselleen sopivia tehtäviä itselleen sopiviin aikoihin. Kehittämistoiminta ei siis ole loppunut yhteisölliseen messuun, vaan jatkuu.

Seurakunnan näkökulmasta jumalanpalveluksen kehittämistoiminnasta ja koulutuksesta on ollut hyötyä. Koulutuksen aikaansaama vapaaehtoisaktiivisuus ja yhteisöllisyys ovat näkyneet jo monesti kevään ja kesän 2010 kuluessa. Vahtimestarit ovat saaneet apua työhönsä, kun vapaaehtoiset ovat laittaneet virsien numerot tauluun, tulleet avuksi keräämään kolehtia ja pesemään ehtoollispikareita messun jälkeen ennalta sovitusti ja välillä spontaanisti. Eräs ryhmän jäsen helpotti vahtimestarien työtä kesän aikana, kun hän otti vastuulleen kirkon kukkien tuomisen ja vaihtamisen. Vapaaehtoinen keräsi luonnonkukkia ja toi niitä pääalttarille sekä rukousalttarille ja piti huolen niiden hoitamisesta ja vaihtamisesta viikoittain koko kesäkuun ajan.

”Tästä kehittämistoiminnasta on ollut ja on todella hyötyä Puumalan seurakunnalle. Jumalanpalvelus tulee koko ajan elävämmäksi ja seurakunta on jo nyt saanut paljon apua uusilta jumalanpalvelusavustajilta. On aivan eri asia pyytää nyt koulutettuja avustajia mukaan, koska meillä on yhteinen käsitys seurakuntaa rakentavista messuista, tietoa ja yhteisiä sopimuksia”, kirkkoherra kertoo.

Kirkkoherra muistuttaa myös, ettei koulutusta olisi voitu järjestää ilman opiskelijoiden suunnittelu- ja käytännöntoteutuksen työpanosta. Hänen mukaansa opiskelijoiden saaminen mukaan tällaiseen toimintaan on jo yhteisöllisyyden ilmentymä ja tulos. Hän

iloiilee myös siitä, että asioita arvioidaan myös tapahtumien jälkeen. Monessa seurakunnassa on päästy jo suunnittelemaan etukäteen, mutta evaluointi jää usein vähäiseksi. (Helena Castrén, henkilökohtainen tiedonanto 16.8.2010.)

Kehittämistoiminnan aloitus onnistui pyrkimyksessään sytyttää seurakuntalaisten innostus jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Hyvä alku antaa erinomaiset lähtökohdat jatkaa kehittämistoimintaa kohti yhä yhteisöllisempää messua.

5.5 Yhä yhteisöllisemmäksi – jatkokehittämisiä

Tärkeintä jumalanpalveluksen kehittämistyössä on määrätietoisuus ja pitkäjänteisyys, alkanutta toimintaa ei saa jättää kesken. Seurakuntalaisten aktivoituminen sekä työntekijöiden työkuiltuurin muuttuminen tarvitsevat aikaa ja pitkäjänteistä työskentelyä (Valjus 1996, 33). On siis tarpeen jatkaa kehittämistoimintaa ja kytkeä seurakunnan työntekijöitä, kuten kanttori ja uusi nuorisopappi, toimintaan kiinteämmin. Työntekijöiden sitouttamiseen pitäisi kiinnittää huomiota, jotta muutos yhteisöllisyyteen olisi mahdollinen. Työntekijöitä tulisi varustaa uuteen yhteisöllisen kulttuurin edellyttämään rooliin. Strategia 2015 hengen mukainen maallikkojen arvostus ja heidän toimintansa mahdollistaminen seurakunnissa työntekijäkeskeisyyttä vähentämällä on merkittävää nyt ja erityisesti tulevaisuudessa.

Uusien ihmisten etsimiseen ja mukaan kutsumiseen tulee koko ajan kiinnittää huomiota. Mukana messussa ryhmän jäsenten lisäksi on seurakuntalaisten joukossa varmasti monia ihmisiä, joille yhteisöllisyys on tärkeää, ei pelkästään kuulijana, vaan myös tekijänä. On tärkeää, että toiminta pysyy avoimena ja kehittyy, ettei tule mitään suljettua sisäpiiriä, joka olisi täysin alkuperäisen yhteisöllisen ajatuksen vastainen.

Jatkossa voitaisiin seurakunnassa alkaa kehittää nyt vähemmälle huomiolle jääneitä jumalanpalveluksen yhteisöllisyyttä lisääviä elementtejä kuten esirukousta sekä musiikkia. Koulutuksen aikana ryhmän jäsenet antoivat kehittämisiä messun musiikillisen puolen rikastuttamiseksi ja kuuluvuuden parantamiseksi. Kuuluvuusongelmat tulivat esille myös kyselyn palautteessa. Yhteisöllisyyteen panostamiseen musiikin keinoin ei kuitenkaan ole ollut vielä kehittämistoiminnassa aikaa eikä mahdollisuutta, joten nämä

asiat jäävät tulevaisuudessa toteutettavaksi ja ovat varmasti jatkossakin esillä jumalanpalveluselämän kehittämisessä. Mikäli pyritään yhteisöllisyyden lisäämiseen messun musiikin osalta, kanttorin sitouttaminen mukaan toimintaan on välttämätöntä.

Esirukoukseen liittyviä kehittämisideoita tuli ryhmän jäseniltä paljon, mutta niitä ei ehditty vielä toteuttaa. Jatkossa esirukoukseen panostaminen olisi tärkeää, jotta se tulisi entistä lähemmäksi seurakuntalaisten arkea ja olisi paikkakunnan näköinen.

Kirkkokahvit ovat seurakunnan yhteisöllinen tapahtuma, jonka juuret ovat apostolienteoissa ateriayhteytenä. Kirkossa ei ole mahdollisuutta keskustella esimerkiksi saarnasta tai omista arjen asioista, joiden käsittelyyn on kirkkokahvilla mahdollisuus. Mukana messussa -koulutuksessa saimme oppia, että saarnan hyvyys testataan siinä miten se tulee elämään tulevalla viikolla, kirkkokahvilla tämä Jumalan sana voi alkaa jo vaikuttaa seurakunnan keskellä. Moni seurakuntalainen voi kokea pyhäpäivänä yksinäisyyttä, johon voi saada lievitystä kirkkokahville tullessaan. Kirkkokahvit voisivat olla aito kohtaamisen paikka, jossa työntekijät ja koulutetut vapaaehtoiset voisivat toimia yhteisöllisyyden lisäämiseksi, huomioimalla vaikkapa yksin kirkkoon tulleet tai uudet seurakuntalaiset.

Toiset eivät arvosta tai ymmärrä kirkkokahviperinnettä. Kirkkokahvin vastaisia ääniäkin on: *”Miksi seurakunta joka pyhä syöttää ja juottaa, eikö sen tehtävä ole Jumalan sanan levittäminen?”* Toisaalta liian usein samat ihmiset palvelevat kirkkokahvilla eri tehtävissä vuodesta toiseen, joten tehtäviä olisi kierrätettävä. Jo pelkästään siksin, että kahvinlaittaja ei ehdi osallistua messuun. Kirkkokahveista ei tulisi kuitenkaan luopua, vaan niitä pitäisi kehittää.

6 POHDINTA

6.1 Opinnäytetyön tavoitteiden saavuttaminen

Opinnäytetyöprosessissa osallistuimme tavoitteemme mukaisesti jumalanpalveluksen yhteisöllisyyden kehittämistoiminnan alkuun saattamiseen Puumalan seurakunnassa vuosina 2009–2010. Mukana messussa -koulutussarjan yhteydessä suunnittelimme ja toteutimme yhteisöllisen messun yhteistyössä seurakunnan työntekijöiden ja vapaaehtoisten seurakuntalaisten kanssa. Koulutussarjan aikana saimme tutustua uusiin ihmisiin ja opimme kannustamaan heitä toiminnassaan seurakunnan hyväksi. Toisaalta saimme itse rohkaisua heiltä ja iloitsimme, kun he kertoivat tuntevansa itsensä tarpeellisiksi ja kiittelivät koulutuksesta jo sen kuluessa. Lisäksi koulutusjakson aikana opimme paljon jumalanpalveluksesta tiedollisesti, vaikka oppisisältöjen syvempi omaksuminen jäi vasta kirjoitusprosessiin. Opimme oman kokemuksemme kautta jotakin siitä arkuudesta mikä uudella ehtoollisavustajalla voi olla. Oivalsimme samanaikaisen pyhyiden ja syntisyyden haasteen, mikä ehtoollisen jakamiseen liittyy. Jumalanpalvelus tuntuu nyt eri tavalla tutulta ja omalta kuin ennen koulutusta.

Mielestämme onnistuimme selvittämään mitä jumalanpalveluksen yhteisöllisyys merkitsee seurakuntalaisille ja mikä on jumalanpalveluksessa ihmisille tärkeää. Olemme tyytyväisiä tekemäämme kartoituksen sekä kyselyn annista. Ilahduimme ryhmän jäsenten monipuolisista ajatuksista ja idearikkaudesta sekä kyselyyn vastanneiden runsaasta määrästä. Saimme tietoa yhteisöllisyyden kokemuksista sekä palautetta ja ajatuksia jumalanpalveluksen kehittämiseksi tulevaisuudessa. Olemme kiitollisia jokaisesta seurakunnalle evästystä antaneesta ihmisestä.

6.2 Opinnäytetyöprosessin arviointi

Olemme käyneet läpi todella vaativan opinnäytetyöprosessin, johon itsessään olisi pitänyt keskittyä kokonaisvaltaisesti. Olemme huomanneet, miten vajavaiset tietomme ja voimavaramme ovat riittäneet johonkin hyvään ja siitä on kiitollinen mieli. Koko pro-

sessin hahmottaminen kirjoitustyön kautta on ollut yllättävän suuri urakka, koska työ oli laaja ja monitasoinen. Molemmat teimme ensimmäistä kertaa toiminnallista opinnäytetyötä, joten selkeä ohjeistus erityisesti työn alussa olisi varmasti säästänyt meitä monelta harha-askeleelta. Opinnäytetyöprosessin loppua kohden saimme hyvää ohjausta ja saimme kaiken koottua yhteen pakettiin.

Jouduimme tarkasti miettimään omaa rooliamme käytännön toteutuksen aikana, koska emme olleet aiemmin tehneet toiminnallista opinnäytetyötä tai tehneet tämän tyyppistä havainnointia. Pyrimme siihen, ettemme itse alkaisi ohjailemaan tilanteita. Monesti olisi tehnyt mieli puuttua asioiden kulkuun, mutta oli pidättäydyttävä siitä. Vaikeinta oli luottaa asioiden etenemiseen omalla painollaan. Mukana messussa -koulutuksen loppuvaihe tuntui liian tiiviiltä, koulutuskertoja oli käsiteltyihin asioihin nähden liian vähän. Lisäksi ne olivat ehkä liian lähellä toisiaan. Yhteisöllisen messun lähestyessä moni asia oli vielä sopimatta. Tuntui, ettei aika millään riitä kaiken järjestelemiseen. Kaikki tarpeellinen saatiin lopulta yhdessä tehtyä, kun vastuu ja tehtävät oli jaettu, eikä kenenkään tarvinnut vastata mistään yksin.

Käytännön kehittämistoiminnan aikana seurakunnassa olisimme kaivanneet säännöllisiä ohjauspalavereja työelämäedustajan kanssa tai aikaa pitää palavereja opinnäytetyöparina keskenämme, mutta voimavaroja ei ollut. Kevään vaikeimmilta tuntuneissa tilanteissa saimme voimaa Mukana messussa -ryhmän jäseniltä. Ryhmässä oli paljon positiivista latausta, joka auttoi meitä jaksamaan. Heillä ei ainakaan ollut kokemusta siitä, että heidän kouluttamisessaan olisi kyse työntekijöiden laiskuudesta, sillä sitäkin viestiä kuulin.

Jälkikäteen mietittynä otimme ehkä liian suuren urakan toiminnalliseen opinnäytetyöhömmö. Käytännön järjestelyjä ja toteutusta oli niin paljon, että kaiken sen tekemisen, asioiden kirjaamisen ja prosessoinnin jälkeen oli puhki kulunut olo. Tunsimme itsemme kiireisiksi. Myös se, että kehittämistoimintaa joutui perustelemaan työntekijöille ja seurakuntalaisille vei voimia. Uskoaksemme oma väsymys ja kiire eivät välittyneet koulutukseen osallistuville. Omasta prosessoinnista kehittämistoiminnan osalta olisi todennäköisesti tullut syvällisempi, jos aikaa olisi ollut enemmän tai asioita, joihin piti keskittyä vähemmän.

Tämän prosessin myötä tajusimme, miten vaativaa on lähteä kehittämään uutta. Nyt ymmärrämme, miksi monissa seurakunnissa on jätetty 10 vuotta sitten mahdollistetut jumalanpalvelusuudistuksen mahdollisuudet käyttämättä ja mennään vaan vanhalla tutulla kaavalla. Opimme myös, että kaikki tämä ponnistelu: seurakuntalaisten kuunteleminen, varustaminen ja mukaan ottaminen todella kannattaa. Puumalassa on otettu rohkeasti askel kohti Kirkon strategia 2015 mukaista mallia, on ilo seurata mitä jatkossa tapahtuu. Uskon, että hyvä viesti onnistuneesta jumalanpalvelusavustajien koulutuksesta ja kehittämistoiminnasta menee eteenpäin ja lisää jatkossa myös messussa kävijöitä.

Koko prosessista jäi vahvimpana mieliimme seurakuntalaisten sitoutuminen ja rakkaus jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Heidän vaikutuksensa on saanut myös meissä enenevää rakkautta messua ja sen kehittämistä kohtaan tulevina diakoneina.

LÄHTEET

- Castrén, Helena 2009. Kirkkoherra, Puumalan seurakunta. Puumala. Henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2009.
- Castrén, Helena 2010. Kirkkoherra, Puumalan seurakunta. Puumala. Henkilökohtainen tiedonanto 16.8.2010.
- Himanen, Maarit-Hannele 2010. Diakoni, Juvan seurakunta. Juva. Henkilökohtainen tiedonanto 19.1.2010.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1998. Tutki ja kirjoita. Tampere: Kirjayhtymä.
- Häkkinen, Seppo 2010. Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Ikonen, Yrjö 1996. Seurakuntalaisten kokemukset uudistetusta jumalanpalveluksesta Nurmijärvellä, Olarissa ja Sipoossa. Teoksessa Salonen Kari (toim.) Mikä messu! Näkökulmia uudistuvaan jumalanpalvelukseen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 188–195.
- Kanerva, Marjaana & Lindfors, Helena 2008. Ovi messuun. Kirkkopalvelujen opintokeskus 2008.
- Kauppinen, Juha 1992. Tuomas-messu. Tutkimus kaupunkiseudun jumalanpalveluksesta ja kaupunkilaisten seurakunnasta. Kirkon Tutkimuskeskus sarja A Nro 58. Pieksämäki: Kirkon tutkimuskeskus.
- Keränen, Jaana i.a. Eryityspedagoginen näkökulma oppimiseen ja opettamiseen. Viitattu 11.12.2009. <http://cs.joensuu.fi/~jkerane/teksteja/oppimiskasitykset-essee.pdf>
- Komulainen, Timo 2004. Diakonin tehtävät messussa. Teoksessa Veikkola Juhani (toim.) Jumalanpalvelus ja diakonia. Diakonian vuosikirja 2004. Helsinki: Diakonia ry, 40–43.
- Kotila, Heikki 1994. Liturgian lähteillä. Johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan. Helsinki: WSOY.
- Kurronen, Era & Aspegrén Jorma 2002. Seurakunnan luottamushenkilön perustietoa. Helsinki: Kirjapaja

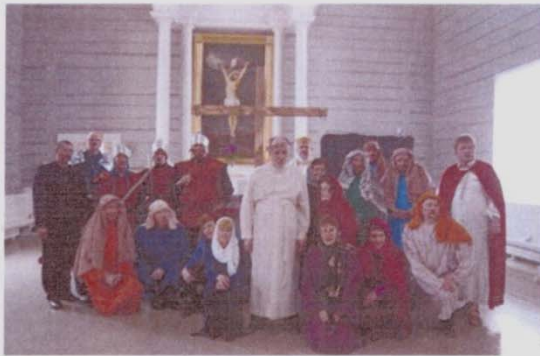
- Latvus, Kari 2004. Vapautuksen diakonia: Poliittisen jumalanpalveluksen lähtökohtia. Teoksessa Veikkola Juhani (toim.) Jumalanpalvelus ja diakonia. Diakonian vuosikirja 2004. Helsinki: Diakonia ry, 28–33.
- Lehtiö, Pirkko 2004. Tuomasmessu – palvelun harjoituspaikka. Teoksessa Veikkola Juhani (toim.) Jumalanpalvelus ja diakonia. Diakonian vuosikirja 2004. Helsinki: Diakonia ry, 68–71.
- Luukkonen, Pirjo 2010. Tuomasmessumatka. Yhteys 1, 18–19.
- Meidän kirkko 2007. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007: 10.
- Paarma, Jukka 2000. Kristuksen kolmas vuosituhat ekumeenisena haasteena. Studia generalia -luento Helsingin yliopistossa 16.3.2000. Viitattu 24.5.2010. <http://www.ev1.fi/arkkipiispa/studia.html>
- Palvelkaa Herraa iloiten 2009. Jumalanpalveluksen opas. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 9. 3. uudistettu painos. Kirkkohallitus. Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta.
- Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.
- Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1938 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.
- Salonen, Kari 1996. Jumalanpalvelusuudistuksen eteneminen kokeiluseurakunnissa. Teoksessa Salonen Kari (toim.) Mikä messu! Näkökulmia uudistuvaan jumalanpalvelukseen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 170–188.
- Sariola, Yrjö 2001. Jumalanpalveluksen käsikirja. Helsinki: Kirjapaja.
- Tamminen, Elina 2006. Kohti diakonista jumalanpalvelusta. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Pieksämäki. Opinnäytetyö.
- Thitz, Päivi 2006. Diakonian yhteisölliset merkitykset. Kuopion yliopisto. Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos. Pro gradu -työ.
- Thitz, Päivi 2009. Diakonian yhteisöllisyyden kehittämishanke (2007–2009) loppuraportti. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Pieksämäki. Diak Itä.
- Valjus, Tomi 1996. Ruotsin kirkon jumalanpalvelus 10 vuotta käsikirjauudistuksen jälkeen. Teoksessa Salonen Kari (toim.) Mikä messu! Näkökulmia uudistuvaan jumalanpalvelukseen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 20–47.

- Veikkola, Juhani (toim.) 2003. Vastuun ja osallisuuden yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Helsinki: Kirkkohallitus
- Voutilainen, Eero 1994. Hallintokulttuurista seurakuntalaiskulttuuriin Teoksessa Korolainen Juhani (toim.) Mahdollisuuksien murros: seurakunnan kriisiopas. Helsinki: Kirjapaja, 31–52.

PÄÄSIÄISNÄYTELMÄ SEURAKUNTALAISTEN TOTEUTTAMANA

Tavoitteena

- järjestää pääsiäisnäytelmä seurakuntalaisten toteuttamana
- antaa erillinen mahdollisuus osallistua seurakunnan toimintaan
- kutsua mukaan myös niitä, jotka eivät ole mukana seurakunnan toiminnassa.

Pääsiäisnäytelmä mahdollistaa

- yhteenkuuluvuuden kokemuksen näytelmään osallistuneiden kesken
- seurakunnan ja kirkon kokemisen helposti lähestyttävänä ja luonnollisena paikkana
- kynnyksen madaltumisen seurakunnan toimintaan osallistumisessa.

Näytelmän suunnittelu ja toteutus

- Ihmisiä kutsuttiin lehti-ilmoituksella ja erillisillä ilmoituksilla osallistumaan näytelmän toteuttamiseen.
- Ilmoituksia paremmin osallistujia toi mukaan seurakuntalaisten henkilökohtaiset kutsut tuttavilleen.
- Näytelmän käsikirjoituksena käytettiin valmista tekstipohjaa, joka lyhennettiin sopivaksi.
- Näytelmä toteutettiin useamman kerran ennen pääsiäistä.

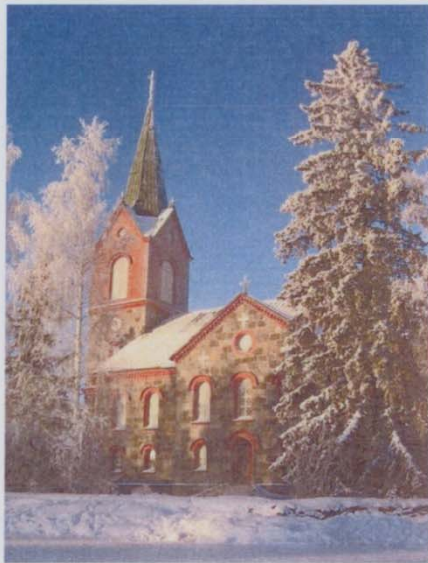
Näytelmän purku

- Näyttelijöistä kymmenen oli ensimmäistä kertaa mukana seurakunnan järjestämässä näytelmässä.
- Jokainen osallistuja oli kiinnostunut osallistumaan jatkossakin.
- Kokemukset näytelmästä ja esiintymisestä olivat positiivisia.

YHTEISÖLLINEN MESSU

Tavoitteena

- toteuttaa messu yhdessä seurakuntalaisten kanssa, välttää jumalanpalveluksen jäämistä vain papin ja kanttorin vuoropuheluksi
- rohkaista uusia ihmisiä osallistumaan messun toteuttamiseen
- elävöittää messua ja tehdä se läheisemmäksi seurakuntalaisille
- valmentaa ja tukea seurakuntalaisia osallistumaan ja avustamaan messussa
- huomioida seurakuntalaisten asioita esirukouksessa.

Messun suunnitteluryhmän kokoaminen

- Taustalla Messu tutuksi -koulutussarja, jonka jokaisen kerran lopuksi koottiin osallistujia messun suunnitteluun ja toteutukseen.
- Lisäksi lehdessä avoin kutsu kaikille mukaan haluaville.

Messun toteutus

- Messuun osallistuneet seurakuntalaiset jakaantuivat kolmeen ryhmään: saarnaryhmä, esirukousryhmä ja lauluryhmä.
- Jumalanpalvelus noudatti normaalia messukaavaa.
- Seurakuntalaiset tekivät kaiken sen, mikä heille oli mahdollista tehdä: tervetulleeksi toivottaminen, virsikirjojen jako, jumalanpalveluksen juontaminen, tekstin luku, esirukous ja ehtoollisella avustaminen.

Messun toteutuksen arviointi

- Henkilökohtainen kutsu tuotti parhaiten tulosta, lehti-ilmoitus on avoimuuden kannalta hyvä.
- Seurakuntalaiset tarvitsevat rohkaisua, tukea ja valmennusta tehtäviin.
- Yhteisen työskentelyn prosessi vaatii opettelua ja sitoutumista työntekijöiltä.
- Messu koettiin positiiviseksi ja innostavaksi kokemukseksi, joka vahvisti osallisuutta.
- "Meille jäi myönteinen kokemus yhdessä tekemisestä, jakamisesta ja osallisuudesta - siemen on kylvetty."

Diakonian yhteisöllisyyden kehittämishanke
KOINONIA 2007–2009

Lisätietoja: Maarit-Hannele Himanen, Juvan seurakunta

LIITE 3: Mukana messussa -koulutuksen esite

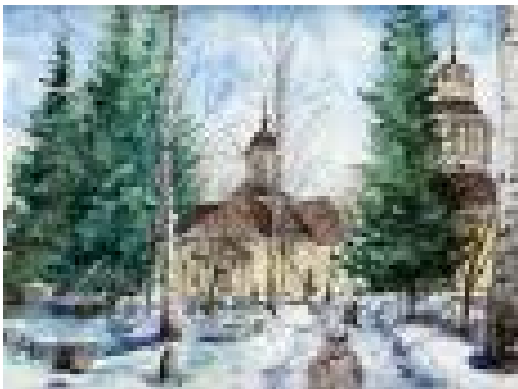
MUKANA MESSUSSA

– seurakuntalaisille suunniteltu jumalanpalvelusavustajien koulutus

Tule mukaan alkuvuoden 2010 aikana järjestettävään projektiin, jonka tarkoituksena on ”avata” jumalanpalvelusta seurakuntalaisille ja yhdessä suunnitella ja toteuttaa jumalanpalvelus, jossa vapaaehtoiset seurakuntalaiset ovat aktiivisessa roolissa. Koulutuksen aikana tutustutaan jumalanpalvelukseen käytännönläheisesti. Koulutuksen käyneillä on mahdollisuus saada oikeus ehtoollisavustajan tehtävään.

Projektimme alkajaisiksi lähdemme etsimään uutta näkökulmaa ”maallikoiden val-lankumoukseen” eli teemme retken TUOMASMESSUUN Helsinkiin sunnuntaina 7.2.2010. Lähtö Puumalan seurakuntakodin pihasta kello 12.15 ja paluu n. puoliilta öin. Ilmoittautumiset retkelle viimeistään 3.2. kirkkoherranvirastoon p. 015-7753 313 (Matkalle voi lähteä vaikka ei osallistuisikaan myöhempisiin kokoontumisiin ja vastaavasti myöhempisiin kokoontumisiin voi tulla vaikka ei olisi ollut tällä retkellä!)

Koulutusillat alkavat kello 17.30 tarjoilulla mainitussa paikassa ja työskentelyosuus kello 18.00-19.30, (ilmoittautuminen ensimmäisellä kerralla)

ti 16.2. Hyvän juhlan ainekset, seurakuntakodilla

ti 23.2. Sana ja rukous, kirkossa
- tekstinlukuharjoituksia, laaditaan esirukouksia

ti 16.3. Pyhä ehtoollinen, kirkossa
- valmennusta ehtoollisavustajaksi

ti 23.3. Liturgia ja messumusiikki, seurakuntakodilla
- musiikin mahdollisuudet messussa

su 28.3. Palmusunnuntain messu – uusien ehtoollisavustajien tehtävään siunaaminen ja kirkkokahvitilaisuus

Tervetuloa mukaan projektiin!

Järj. Puumalan seurakunta

LIITE 4: Kyselylomake 1/2

MUKANA MESSUSSA - KOKEMUKSIA YHTEISÖLLISYYDESTÄ

1) Sukupuoli

Mies Nainen

2) Osallistuin (rasti voi tulla useampaan kohtaan)

Tämän aamun messuun Messun valmisteluun ja/tai toteutukseen Mukana messussa –koulutukseen

3) Kuinka merkityksellistä yhteisöllisyys jumalanpalveluksissa on sinulle

Ei merkitystä Jonkin verran merkitystä Suuri merkitys

4) Mikä on sinulle tärkeää jumalanpalveluksessa (rasti voi tulla useampaan kohtaan)

Tunnen olevani tervetullut/odotettu vieras Jumalan sanan kuuleminen Rukoukset Saarna Virret/musiikki Ehtoollinen Lähetäminen Tunnelma/yhteys Kirkkotila ja sen kauneus

Muu, mikä _____

LIITE 4: Kyselylomake 2/2

5) Missä asioissa ja miten voimakkaana yhteisöllisyys tuntui aamun jumalanpalveluksessa?

ei ollenkaan   jonkin verran sopivasti   liikaa

<u>Koin tulleen kohdatuksi ja toivotetuksi tervetulleeksi tullessani kirkkoon</u>				
<u>Jumalan sanan kuulemisessa</u>				
<u>Saarnassa</u>				
<u>Virsisä/musiikissa</u>				
<u>Esirikouksessa tulivat esille seurakuntamme huolen ja ilon aiheet yhteyttä rakentavalla tavalla</u>				
<u>Ehtoollisessa</u>				
<u>Lähetämisessä</u>				
<u>Tunnelmassa</u>				
<u>Kirkkotilassa</u>				
Muussa, missä _____				

6) Koitko yhteisöllisyyttä messussa tänään aikaisempiin messuihin/jumalanpalveluksiin verrattuna

Vähemmän

Saman verran

Enemmän

En osaa sanoa

Muuta kommentoitavaa jumalanpalveluksista (ruusuja, risuja, ideoita, ajatuksia)

Jumalan siunausta elämääsi ja suuri kiitos vastauksestasi!